

เรื่องรุ่งอรุณหล้า หนึ่งนั้นจันเสน

กระทรวงศึกษาธิการ

เรื่องรุ่งอรุณหัว

หนังสือฉบับแสน

หนังสืออ่านเพิ่มเติมสังคมศึกษา
ระดับมัธยมศึกษา

กรมวิชาการ

กระทรวงศึกษาธิการ

เรื่องรุ่งอรุณหล้า หนึ่งนั้นจันเสน

ศูนย์พัฒนาหนังสือ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ
พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๔๔

จำนวน ๑๕,๐๐๐ เล่ม

สงวนลิขสิทธิ์ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ

ISBN 974-269-0138

พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว

๒๒๔๙ ถนนลาดพร้าว วังทองหลาง

กทม. ๑๐๓๑๐

นายวิชัย พยัคฆโส ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา

ข้อมูลรายการหนังสือ

๙๕๙.๓ กรมวิชาการ.

ก-ร เรื่องรุ่งอรุณหล้า หนึ่งนั้นจันเสน/กรมวิชาการ.--

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๔.

๘๘ หน้า. ภาพประกอบ ; ๒๑ ซม.

๑. นครสวรรค์. ๒. ตำบลจันเสน. ๓. ชื่อเรื่อง.

คำนำ

ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๒ เกี่ยวกับการจัดการศึกษาในมาตรา ๒๔ ที่ให้ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการเรียน และอำนวยความสะดวกเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และมีความรอบรู้นั้น กรมวิชาการเล็งเห็นความสำคัญในเรื่องดังกล่าว จึงได้คัดเลือกครู นักวิชาการศึกษา และศึกษานิเทศก์เข้ารับการอบรมตามโครงการการเขียนและบรรณาธิกรณกิจหนังสือสารคดีในงานสัปดาห์หนังสือแห่งชาติส่วนภูมิภาคประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๒ ณ จังหวัดลำปาง และได้พิจารณาผลงานเขียนสารคดีที่น่าสนใจและเป็นประโยชน์ต่อท้องถิ่นของบุคลากรดังกล่าว โดยกรมวิชาการนำมาจัดพิมพ์เป็นหนังสืออ่านเพิ่มเติม กลุ่มวิชาสังคมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา ในปีงบประมาณ ๒๕๕๔ จำนวน ๙ เล่ม เพื่อเผยแพร่ให้โรงเรียนระดับมัธยมศึกษาทั่วประเทศ

หนังสือเรื่อง **เรื่องรุ่งเรืองล้ำ หนึ่งนั้นจันเสน** เล่มนี้เป็นหนังสือเล่มหนึ่งในจำนวน ๙ เล่มดังกล่าวข้างต้น ให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเมืองโบราณจันเสนในสมัยทวารวดีจนถึงตำบลจันเสน จังหวัดนครสวรรค์ในปัจจุบัน เนื้อหาประกอบด้วยเรื่องเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม โบราณคดี ภูมิปัญญาชาวบ้าน และนาฬิกาตนะ นักเขียน นักวิชาการเกี่ยวกับอนาคตของจันเสน เพื่อให้เยาวชนได้ตระหนักและภูมิใจในเอกลักษณ์และเอกราชของชาติไทย

กรมวิชาการขอขอบคุณอาจารย์พัทธนันท์ สุจารี ผู้เขียนและเรียบเรียง รวมทั้งผู้ที่มีส่วนทุกท่านที่ทำให้การจัดทำหนังสือสำเร็จลุล่วงด้วยดี หวังว่าหนังสือเล่มนี้จะให้ประโยชน์แก่นักเรียนและผู้อ่านตามสมควร

(นายประพัฒน์พงศ์ เสนาฤทธิ์)

อธิบดีกรมวิชาการ

๒๓ พฤษภาคม ๒๕๕๔

สารบัญ

หน้า

จันเสน...ต้นเค้าอารยธรรมสยาม

๒

ทวารวดีศรีจันเสน

๕

ศิลปะทวารวดี

๑๐

จันเสน...เมืองแห่งโบราณคดี

๑๓

การค้นพบจันเสน

โครงสร้างทางประวัติศาสตร์ของจันเสน

๒๗

เมืองโบราณจันเสน

๓๕

ที่ตั้งเมืองโบราณจันเสน

๓๖

ตำนานเมืองจันเสน

๓๘

อะไรทำให้จันเสนเป็นเมืองร้าง

๓๙

ก่อกำเนิดเมืองจันเสน

๔๑

จันเสนแหล่งสืบสานศิลปะทวารวดี

๔๒

จันเสน เมืองแห่งภูมิปัญญาในวันนี้	๕๐
หลวงพ่อดิเรกพระครูผู้สร้างวัดจันเสน	
หลวงพ่ोजेरิน (พระครูนิวาสธรรมขันธ์)	๕๗
ปัจจุบันที่จันเสน	๕๙
เชื้อชาติเผ่าพันธุ์ในจันเสน	๖๒
วัฒนธรรมประเพณี	๖๓
ภูมิปัญญาไทยในจันเสน ตาขุน ตวงเงิน	๗๓
“รุจิรา เชาวธรรม”	๘๐
ความทรงจำอันดีที่จันเสน	๘๒
ล้นเกล้าฯ ของชาวจันเสน	
ความทรงจำเกี่ยวกับสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ	
สยามบรมราชกุมารี	ของยุวมัคคุเทศก์๘๓
จะปลูกฝังอย่างไรให้เด็กรักท้องถิ่น	๘๕
จันเสนจะเป็นอย่างไรในอนาคต	๘๙
บรรณานุกรม	๙๔

ประจ้งเจียรจาริกเบื่อง
กรุงเก่าเกริกตระการ
อารยธรรมจาร
เรื่องรุ่งจรงหล้า

โบราณ
ก่องฟ้า
ประวัติ ศาสตร์แฮ
หนึ่่งนั้จันเสน

พัทธนันท์ สุจาวี

จันแสน...ต้นเค้าอารยธรรมสยาม

เหรียญเงินสมัยทวารวดี ลายหม้อปุระณะควะ เหรียญเงินแบบนี้พบในเมือง
โบราณสมัยทวารวดีทั่วไป พบครั้งแรกที่นครปฐม ๒ เหรียญ ในพ.ศ. ๒๔๘๖

รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม นักวิชาการโบราณคดี ได้กล่าวในคำนำเสนอ “อารยธรรมไทย” ของธิดา สารยา ไว้ อย่างน่าคิดว่า มีผู้อาวุโสท่านหนึ่งกล่าวว่า “สังคมไทยไม่มี อารยธรรม ชาติที่มีอารยธรรมได้ก็คือขอมและอินเดีย ทำให้ ข้าพเจ้านึกคิดไปถึงมหาปราสาทราชวัง วัดวาอาราม และพระ พุทธรูปต่างๆ ที่กว่าจะถึงวันนี้มีการวิวัฒนาการมานับหลายร้อยปี สิ่งที่ดั่งามเหล่านี้ ไม่อาจเป็นประจักษ์พยานของอารยธรรมได้ หรือหากหรือ สิ่งที่เกิดขึ้นจากการคิดค้นและถ่ายทอดมาหลายยุค หลายสมัย จนกลายเป็นเอกลักษณ์ของบ้านเมือง ที่สามารถโอ้อวด คนภายนอกได้ว่า คนไทยไม่ใช่ป่าเถื่อนอนารยะ บรรดาศิลปะ สถาปัตยกรรมที่กล่าวมานี้ ก็คือ สิ่งซึ่งแสดงออกถึงการมีอยู่ของ สถาบันจรรโลงบ้านเมืองและสังคมในทุกวันนี้ นั่นก็คือสถาบัน ศาสนาและพระมหากษัตริย์ ทั้งศิลปกรรมและสถาบันดังกล่าวนี้ ถ้าไม่เป็นที่เรียกว่าอารยธรรมแล้วจะเรียกอะไร”

วัฒนธรรมของทวารวดีเป็นต้นเค้าของอารยธรรมสยาม เพราะทำให้เกิดเป็นประเพณีและพิธีกรรมที่สืบทอดต่อมา ในระยะ หลังๆ ที่เป็นอารยธรรมไทย คงเป็นเหตุผลพอเพียงที่คนไทยควรรู้ ควรศึกษา

ทวารวดีศรีจันทเสนคือเส้นทางหนึ่งที่ทรายแต่ละเม็ด กรวด แต่ละก้อน จะสะท้อนเรื่องราวความเป็นมาให้คนไทยรู้จักบ้านเมือง ในอดีตมากขึ้น

ทวารวดีศรีจันเสน

จากการขุดค้นพบเงินตราจารึก ๒ เหรียญ มีเส้นผ่าศูนย์กลางกว้าง ๑.๒ เซนติเมตร และ ๑.๕ เซนติเมตร ที่ตำบลพระประโทน และจากการอ่านของ ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ ได้ข้อความว่า “**ศรีทวารวดี ศวรปุณยะ**” เป็นการยืนยันว่าทวารวดี คือ อาณาจักรที่มีตัวตนจริง ด้วยคำนี้แปลว่า “**บุญของพระราชาแห่งศรีทวารวดี**”

ก่อนหน้านี้คำว่า “ทวารวดี” เป็นที่รู้จักจากบันทึกสั้นๆ ของพระถังซำจั๋งราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑ ขณะที่ท่านจาริกแสวงบุญอยู่ในอินเดีย ท่านบันทึกว่า “ทิศตะวันออกเฉียงเหนือนี้ไป

พระพุทธรูปลักษณะทวารวดี แสดงการเผยแพร่ของพระพุทธศาสนาเข้าสู่ไทย

ฝั่งทะเล พันภูเขาและหุบเขาไปแล้วมีแคว้นศรีเกษตร ถัดไปทาง
ตะวันออกเฉียงใต้ตอนปากอ่าวเป็น แคว้นกามลังกา ต่อจากนี้
ไปทางทิศตะวันออกเรียกว่าแคว้นทวารวดี ต่อไปทางทิศตะวันออก
ถึงแคว้นอิสานปุระ”

ศรีเกษตรนั้นคือพม่า ส่วนกามลังกานั้นอาจจะเป็นเมือง
โบราณที่อยู่ทอง อิสานปุระก็คือชื่ออาณาจักรของเขมรเก่าในสมัย
เจนละ บางแห่งออกเสียงว่า เจ็นละ หรือเจ็นลา หมายถึง ศิลปะก่อน
ขอมเมืองพระนคร และยังมีความหมายครอบคลุมถึงวัฒนธรรม
ของคนกลุ่มนี้ ทั้งด้านศิลปกรรม ความเชื่อ วิถีชีวิตความเป็นอยู่
โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คติความเชื่อเรื่องการบูชาพระศิวะนับถือศิวลึงค์
เมืองหลวงเดิมของเจนละชื่อเศรษฐปุระ อยู่แถบวัดภูจำปาศักดิ์
และภายหลังยังมีเมืองคือสมโบร์ไพรกุก ซึ่งอยู่ใกล้ทะเลสาบเขมร

จากบันทึกของพระถังซำจั๋งที่กล่าวถึงอาณาจักรทวารวดี
ว่า อยู่แถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา มีพระนครใหญ่เรียกว่า “**จุยล่อ
พัตตี**” ซึ่งสันนิษฐานลงตัวกับคำว่าทวารวดี

ในหนังสือรัฐโบราณของ ธิดา สาระยา ได้กล่าวถึงทวารวดี
ว่า “คำว่าทวารวดีตีความมาจากชื่อในเอกสารจีน เมื่อครั้ง
หลวงจีนยวน จิ่ง เดินทางมาแถบอ่าวไทย และได้อ้างถึงเป็น
ครั้งแรกเมื่อคริสต์ศตวรรษที่ ๗ ในนามว่า โกลโปตี หรือจุยล่อ
พัตตี ซึ่งนักวิชาการส่วนใหญ่ตีความว่า เป็นรัฐในแถบลุ่มแม่น้ำ
เจ้าพระยา โดยอ้างอิงบนหลักฐานสำคัญคือ เงินตราจารึกที่ขุดพบ
ณ พระปฐมเจดีย์ และที่สิงห์บุรี มีคำจารึกว่า **ศรีทวารวดี ศวร-**

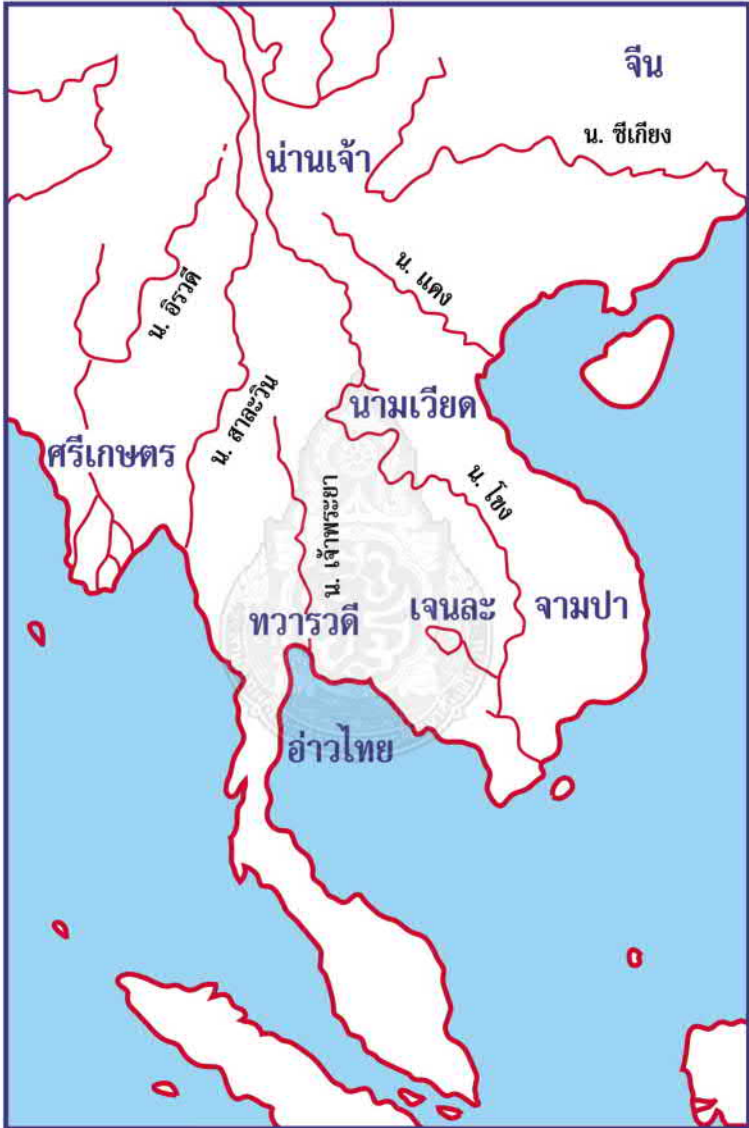
ปุณณะ เป็นภาษาสันสกฤตโบราณ แปลว่า บุญกุศลของพระราชา แห่งศรีทวารวดี หรือกรมศิลปากรได้ให้ความหมายว่า บุญของผู้เป็นเจ้าของทวารวดี”

ด้วยเหตุนี้จึงสันนิษฐานว่า เมืองหลวงของทวารวดีจะต้อง อยู่จุดใดจุดหนึ่งใน ๕ จุด คือ นครปฐม อโยธยา ลพบุรี ราชบุรี และสุพรรณบุรีอย่างแน่นอน

สุจิตต์ วงษ์เทศ ได้เขียนบทบรรณาธิการในหนังสือศิลป วัฒนธรรม ฉบับเดือนกันยายน ๒๕๔๒ ในหัวข้อ “ทวารวดีชื่อนี้ มีปัญหา แต่เป็นรากเหง้าของสยามประเทศ” ไว้ว่า “ทวารวดี เป็นภาษาสันสกฤต หมายถึงประตู หรือทางเข้าออก” ซึ่ง หมายถึงเมืองท่า แต่ในอินเดียเป็นชื่อราชธานีของพระกษณะ ที่เชื่อว่าจมลงมหาสมุทรไปแล้ว”

เจดีย์กุฎ วัดจามเทวี จังหวัดลำพูน
สถาปัตยกรรมแบบทวารวดี

แคว้นต่างๆ จากบันทึกของพระถังซำจั๋ง

จากจดหมายเหตุจีนกล่าวถึงรัฐบนแผ่นดินใหญ่ เมื่อตรวจสอบตำแหน่งทางภูมิศาสตร์กับหลักฐานโบราณคดีแล้ว พอจะบอกได้ว่า

- **รัฐศรีเกษตร** อยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำอิรวดีในพม่า เป็นรัฐของพวกพยู พุทธภาษาพยู นับถือศาสนาพุทธ
- **รัฐหลังยะลา** อยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำท่าจีน-แม่กลอง ภาคกลางของไทย เป็นรัฐของพวกพุทธภาษามอญผสมเขมร นับถือศาสนาพุทธ มีเมืองนครไชยศรีหรือเมืองนครปฐมเป็นศูนย์กลาง
- **รัฐโกลโปตี** หรือรัฐทวารวดี อยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำลพบุรี ป่าสัก ภาคกลางของไทย เป็นรัฐของพวกพุทธภาษามอญผสมเขมรเหมือนกัน นับถือศาสนาพุทธ มีละโว้หรือลพบุรีเป็นศูนย์กลาง
- **รัฐอีสานปุระ** หรือรัฐเจนละ อยู่ในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ติดกับดินแดนกัมพูชา เป็นรัฐของพวกเขมร นับถือศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธ นิกายมหายาน
- **รัฐจามปา** อยู่ในบริเวณภาคกลางของเวียดนาม เป็นรัฐของพวกจามผสมกับพวกมาเลย์ตามหมู่เกาะ นับถือศาสนาฮินดูกับศาสนาพุทธ นิกายมหายาน

จากการศึกษาและสรุปในขั้นต้น เมืองนครปฐมเป็นศูนย์กลางหรือเมืองหลวงของอาณาจักรทวารวดี เพราะมีโบราณสถานขนาดใหญ่ มีศิลปะงดงาม เช่น องค์พระปฐมเจดีย์ ชากสตุป และที่

สำคัญคือ มีพระพุทธรูปหินปูนขนาดใหญ่และธรรมจักรวงกลมอบที่มีขนาดใหญ่กว่าที่พบในที่อื่นๆ

รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม นักประวัติศาสตร์โบราณคดีย้ำว่า หลังยะลิว คือรัฐที่อยู่ทางลุ่มน้ำท่าจีน-แม่กลอง ดังนั้นเมืองนครปฐมจึงเป็นศูนย์กลางของรัฐหลังยะลิว และเป็นศูนย์กลางของศิลปวัฒนธรรมแบบทวารวดี

ส่วนรัฐโกลโโปตีหรือทวารวดีนั้นอยู่ทางลุ่มแม่น้ำลพบุรี ป่าสัก และมีเมืองที่สำคัญอยู่ที่เมืองละโว้หรือลพบุรี ด้วยเหตุนี้เองในสมัยต่อมาเมื่อความสำคัญของละโว้หรือลพบุรีย้ายไปอยู่ที่อยุธยา ชื่อของทวารวดีก็ติดไปด้วยเป็นสร้อยนามของอยุธยา คือ “กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา”

ขวานบ้อง ทำด้วยเหล็ก พบห่างจากเมืองโบราณจันเสนราว ๒ กิโลเมตร

ศิลปะทวารวดี

วิหารทวารวดีเชื่อกันว่าเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรทวารวดี

หลายข้อมูลหลากหลายความคิดของนักวิชาการ นักโบราณคดี นักประวัติศาสตร์ไทย พอสรุปได้ว่าทวารวดีเป็นชื่อของบ้านเมือง ศิลปกรรม และยุคสมัยที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย ซึ่งนักวิชาการ นักโบราณคดี นักปราชญ์ นักประวัติศาสตร์ศิลปะ นักอ่านจารึก ได้ค้นคว้าและเขียนเรื่องราวของทวารวดีซึ่งมีข้อขัดแย้งและข้อสนับสนุนสานต่อตลอดเวลา

ข้อขัดแย้งสองเรื่องใหญ่ คือเรื่องตำแหน่งที่ตั้งของเมือง สำคัญว่าอยู่ที่ใดกันแน่ และทวารวดีเป็นอาณาจักรใหญ่โตครอบคลุม บริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาและบริเวณใกล้เคียงในภูมิภาคอื่นหรือไม่

ส่วนอีกเรื่องหนึ่งก็คือประชาชนของเมืองทวารวดีคือคนมอญไม่ใช่คนไทย เพราะบรรดาจารึกและภาษาที่พบร่วมสมัย มีลักษณะเป็นของท้องถิ่น คือใช้ภาษาขอมไม่ใช่ภาษาไทย ซึ่งเพิ่งเกิดในสมัยกรุงสุโขทัยในพุทธศตวรรษที่ ๑๙

ส่วนข้อสรุปที่ตรงกันคือ **ทวารวดีเป็นรัฐแรกในภาคพื้นสยามประเทศ มีศูนย์กลางอยู่ที่นครปฐม และมีพลเมืองเป็นมอญ เจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๒ แล้วล่มสลายในพุทธศตวรรษที่ ๑๗** ซึ่งเป็นเวลาที่ขอมจากกัมพูชาแผ่อำนาจเข้ามาปกครอง

ศิลปะทวารวดีขยายสู่ภูมิภาคต่างๆ ของดินแดนไทย มีเมืองสำคัญเป็นแหล่งรองรับการขยายตัวของศิลปะแบบนี้ การขยายตัวของอารยธรรมต่างๆ ของทวารวดีอาศัยแม่น้ำเป็นหลัก

บริเวณที่มีร่องรอยของอารยธรรมทวารวดี ได้แก่

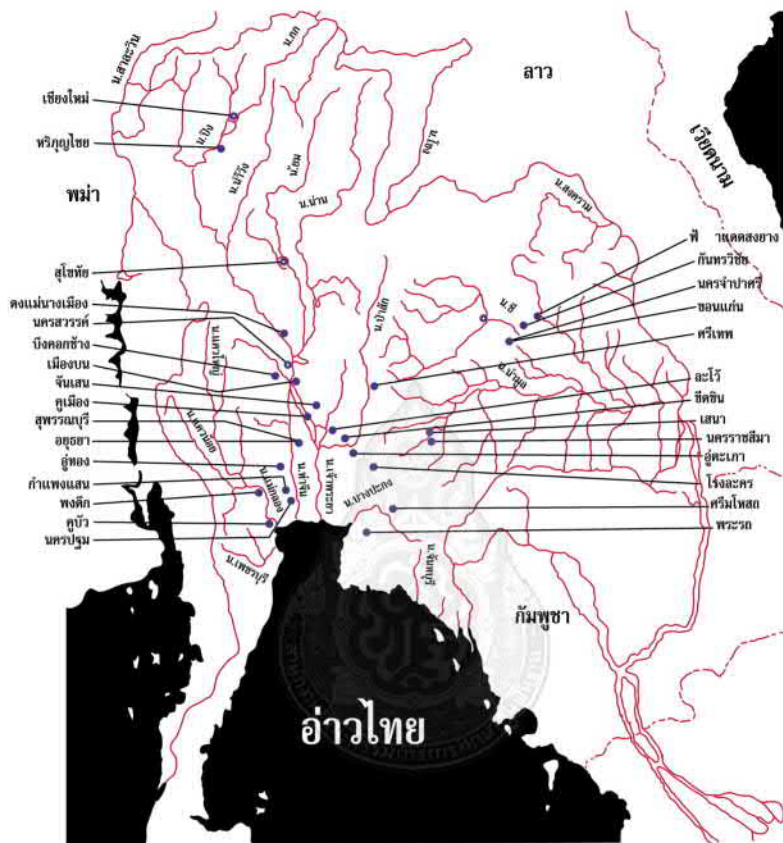
- **เมืองอู่ทอง** จังหวัดสุพรรณบุรีและจังหวัดนครปฐม
ในบริเวณลุ่มแม่น้ำท่าจีน

- **เมืองคูบัว** จังหวัดราชบุรีในบริเวณลุ่มแม่น้ำกลอง

- **เมืองละโว้** จังหวัดลพบุรีในบริเวณลุ่มแม่น้ำลพบุรี

- **เมืองโบราณจันเสน** จังหวัดนครสวรรค์และจังหวัดชัยนาท ทางตอนบนของลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์

- **เมืองโบราณที่บ้านคูเมือง** อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี

การขยายตัวของศิลปะแบบทวารวดีไปยังที่ต่างๆ โดยอาศัยแม่น้ำเป็นหลัก

ระฆังหินพบบริเวณนอกเมืองโบราณจันเสน

- เมืองบึงคอกช้าง อำเภอสว่างอารมณ์ จังหวัดอุทัยธานี
- เมืองศรีเทพ ในบริเวณลุ่มน้ำป่าสัก
- เมืองหริภุญชัย จังหวัดลำพูน
- เมืองเสมา จังหวัดนครราชสีมา
- เมืองฟ้าแดดสงยาง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์
- เมืองกันทรวิชัยและเมืองจำปาศรี จังหวัดมหาสารคาม
- เมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี
- เมืองยะรัง จังหวัดปัตตานี

ฐานรูปกลีบบัว ทำจากหิน พบในเมืองโบราณจันเสน

ธรรมจักรศิลาพบที่เมืองโบราณศรีเทพ ในพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๔

เทวรูปในศาสนาฮินดู เผยแพร่เข้ามาตามคติความเชื่อของชนในท้องถิ่น
บริเวณเมืองศรีเทพ

เจดีย์พระธาตุยาकु อยู่ในเมืองฟ้าแดดสงยาง ได้สร้างขึ้นใหม่ตรงที่มีรากฐาน
เดิมซึ่งเป็นของสมัยทวารวดี

อาจกล่าวได้ว่าสมัยทวารวดีมีการสร้างเมืองที่มีคูน้ำคันดิน มีพัฒนาการของกลุ่มชนที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมทวารวดีที่ดำเนินอย่างมีขั้นตอน ภายในเครือข่ายของวัฒนธรรมทวารวดี ประกอบด้วยเมืองที่เป็นศูนย์กลางหลายแห่งด้วยกัน มีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจในระดับกว้าง แต่ไม่รวมตัวทางการเมืองเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันหรือเป็นรัฐที่มีขอบเขตเดียวกัน

อย่างไรก็ตามเรื่องของทวารวดียังไม่มีข้อยุติ ตราบใดที่ยังมีการถกเถียงในแง่มุมต่างๆ รวมทั้งการค้นคว้า การได้ข้อมูลใหม่ ข้อคิดใหม่ “ทวารวดี” จะยังเป็นมนต์เสน่ห์ให้นักประวัติศาสตร์ นักโบราณคดี นักอ่านจารึกได้ศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลหรือหลักฐานใหม่ๆ กันต่อไป

จันเสน...เมืองแห่งโบราณคดี

การค้นพบจันเสน

เมืองโบราณจันเสนเป็นที่รู้จักของนักโบราณคดีเป็นครั้งแรก ในปี พ.ศ. ๒๕๐๙ อดีตผู้อำนวยการสำนักผังเมืองกระทรวงมหาดไทยและนักโบราณคดีสมัครเล่น ดร.นิจ หิณฐิระนันท์ ได้ค้นพบเมืองโบราณจันเสนจากภาพถ่ายทางอากาศด้วยกล้องสามมิติ (Analysis and Interpretation of Aerial Photographs) แล้วนำภาพที่ถ่ายได้มาให้เจ้าหน้าที่ดูที่พิพิธภัณฑ์ สถานแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร ช่วงนี้เองที่หนังสือพิมพ์ต่างๆ ได้ตีพิมพ์เรื่องราวของจันเสนออกเผยแพร่แก่ประชาชน ดร.นิจได้เขียนบอกเล่าเรื่องราว

ดร.นิจ หิณฐิระนันท์ ผู้ค้นพบเมืองโบราณจันเสน

ของ **“จันแสนเมืองทวารวดีที่ถูกกลืน”** ลงในวารสารขององค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (อ.ส.ท.) ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ เดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๑๐ เรื่องของจันแสนจึงเป็นที่สนใจของนักโบราณคดีชาวต่างชาติอย่างมาก กระทั่งมีนักโบราณคดีอเมริกันจากมหาวิทยาลัยเพนซิลวาเนียเข้ามาขอสำรวจขุดค้น ทั้งยังได้รับการตอบรับจากประเทศไทย โดยมี ดร.ยอร์ช เดลส์ และนายสมพร อยู่โพธิ์ เป็นผู้อำนวยการและมีนายเบนเนท บรอนสัน เป็นผู้อำนวยการสนาม

นักโบราณคดีสรุปการขุดค้นว่าจันแสนเป็นแหล่งโบราณคดีที่สำคัญที่สุดแห่งลุ่มน้ำเจ้าพระยาชีกตะวันออก และจากรายงานการขุดค้นอย่างมีระบบสรุปได้ว่า การขุดค้นพบโบราณคดีอย่างเป็นระบบที่จันแสน คือการขุดชั้นดินที่สามารถทราบความเป็นมาของแหล่งโบราณตั้งแต่ระยะเวลาเริ่มต้นจนถึงเวลาสิ้นสุดเลยทีเดียว

การขุดค้นที่จันแสนได้แบ่งเป็น ๒ ระยะ คือ ปี พ.ศ. ๒๕๑๑ และ พ.ศ. ๒๕๑๒ ใช้เวลาในการขุดค้นทั้งสิ้นประมาณ ๖ เดือน คณะสำรวจได้ใช้เทคนิคหลายอย่าง มีการศึกษาระดับชั้นดิน วิเคราะห์แบบของเครื่องปั้นดินเผา เปรียบเทียบวัตถุต่างๆ จากบริเวณอื่นกับวัตถุทั้งหลายที่พบที่จันแสน จนได้โครงสร้างทางประวัติศาสตร์ของจันแสน

ขวานสำริด

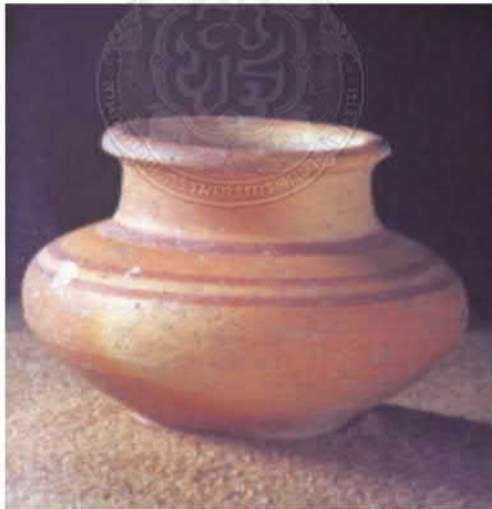
หัวธนูทำด้วยเหล็ก พบภายในเมืองโบราณจันเสน

มีดรูปจะงอยปากนก มีลักษณะเดียวกับที่พบในแหล่งโบราณคดี
บ้านดอนตาเพชร อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

ควายดินเผา สมัยก่อนประวัติศาสตร์ พบใกล้เมืองโบราณจันเสน

ภาชนะดินเผา ศิลปะสมัยทวารวดี พบในบริเวณเมืองโบราณจันเสน

เศษภาชนะดินเผารูปคนขี่ม้า พบที่เมืองโบราณจันเสน

เศษภาชนะดินเผารูปดอกบัว สิงห์นั่ง และช้าง พบที่เมืองโบราณจันเสน

ชิ้นส่วนพระพิมพ์ ทำจากดินเผา พบในเมืองโบราณจันเสน

พระพิมพ์พระพุทธรูปปางวิตรรกะ มีรูปแบบของศิลปะอินเดียสมัยคุปตะ พบในเมืองโบราณจันเสน

ชิ้นส่วนดินเผารูปสัตว์ อาจเป็นหมีหรือเสือ พบในเมืองโบราณจันแสน

ลวดลายก้นขดบนแผ่นดินเผารูปไข่ เจาะรูที่ด้านบน พบในเมืองโบราณจันแสน

ตุ๊กตาดินเผารูปวัวหมอบ พบในเมืองโบราณจันเสน

แม่พิมพ์ดินสำหรับทำต่างหูและแหวน พบในเมืองโบราณจันเสน

ห้วงสำริดประดับลวดลาย พบในเมืองโบราณจันเสน

ลูกปัดแก้วสีต่างๆ พบในเมืองโบราณจันเสน

โครงสร้างทางประวัติศาสตร์ของจันเสน

ระยะที่ ๑ อายุก่อน ค.ศ. ๒๐๐-ค.ศ. ๒๐๑ (พ.ศ. ๓๔๔-๕๔๓) ยุคโลหะตอนปลาย ขณะนั้นจันเสนเป็นหมู่บ้านเล็กๆ ผู้คนเริ่มเข้าอาศัยที่จันเสนเป็นครั้งแรก ทำนา ใช้เหล็กสำริด ทำเครื่องปั้นดินเผาแบบต่างๆ เมื่อเทียบกับที่อื่นแล้วคนพวกนี้มีความเจริญแต่ยังไม่ได้นับถือศาสนาพุทธ ผังศพในหลุมและวางเครื่องปั้นดินเผาลงในหลุมศพให้ผู้ตาย

ระยะที่ ๒ ค.ศ. ๐-ค.ศ. ๒๕๐ (พ.ศ. ๕๔๓-๗๙๓) ยุคต้นๆ ได้รับอิทธิพลจากอินเดีย เป็นเวลาที่สำคัญมากในประวัติศาสตร์ของไทย พบว่าเครื่องปั้นดินเผามีลักษณะเหมือนของอินเดีย ยังพบหวิงาช้างและสิ่งของเนื่องในพระพุทธศาสนา ระยะนี้ชาวเมืองจันเสนเริ่มมีการเผาศพมากกว่าการฝัง

ระยะที่ ๓ ค.ศ. ๒๕๐-ค.ศ. ๔๕๐ (พ.ศ. ๗๙๓-๙๙๓) ขนาดของหมู่บ้านจันเสนใหญ่ขึ้น มีการติดต่อกับส่วนอื่นๆ ในแถบเอเชียอาคเนย์ สิ่งของต่างๆ ที่ขุดพบคล้ายกันมากกับที่อุททองและที่ออกแก้ว (อาณาจักรฟูนันในบริเวณดินดอนสามเหลี่ยมลุ่มแม่น้ำโขง) ได้ขุดพบกระดิ่งสัมฤทธิ์ ต่างหูรูปห่วงทำจากดีบุก พบเครื่องปั้นดินเผาเป็นภาชนะเนื้อแกร่ง (stone ware) และเคลือบสีน้ำตาลอมเขียว บางชิ้นมีสีสดใสเป็นมัน เช่น สีแดง สีส้ม สีเหลือง สีน้ำตาล งดงามมาก

ระยะที่ ๔ ค.ศ. ๔๕๐-ค.ศ. ๖๘๐ (พ.ศ. ๙๙๓-๑๑๔๓)
 จันแสนยังเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่และเริ่มเติบโตเป็นเมืองเล็กๆ
 ประชาชนยังดำเนินชีวิตแบบเรียบง่าย สิ่งก่อสร้างทางศาสนาเริ่ม
 ใช้ไม้เข้ามาปลูกสร้าง

ระยะที่ ๕ ค.ศ. ๖๐๐-ค.ศ. ๘๐๐ (พ.ศ. ๑๑๔๓-๑๓๔๓)
 จันแสนกลายเป็นเมืองที่มีประชากรจำนวนมาก มีการขุดคู
 รอบเมืองเพื่อป้องกันศัตรู และขุดบึงขึ้นทางด้านนอกคูเมืองไปทาง
 ตะวันออก เพื่อจ่ายน้ำเข้ามาในเมือง มีกำแพงกันน้ำซึ่งชาวบ้าน
 จันแสนปัจจุบันเรียกว่า “ถนนหนุมาน” การขุดพบศิลปวัตถุ
 มากมาย เช่น ผู้ชายกับลิง ไหที่แตกแตงสลายประทุบลงไปเป็น
 รูปต่างๆ เช่น ม้าที่มีคนขี่ ช้าง หงส์ วัว นักรบ ฯลฯ ลักษณะไห
 ก็มีมากมาย รอบๆ ปากไหมีแถบสีแดงและสีขาว นายโกรลิเยร์
 (Groslier) ได้พบไหซึ่งมีลักษณะนี้มากที่สมโบร์ไพรกุก บริเวณ
 ทะเลสาบเขมร จึงเป็นเครื่องยืนยันได้ว่าการติดต่อกันระหว่าง
 ภาคกลางของประเทศไทยกับกัมพูชา

ระยะที่ ๖ ค.ศ. ๘๐๐-๑๐๕๐ (พ.ศ. ๑๓๔๓-๑๕๙๓)
 จันแสนมีประชากรน้อยมาก ไม่พบสิ่งก่อสร้างด้วยดิน ลักษณะ
 เครื่องปั้นดินเผาชิ้นแรกๆ ของจันแสนในระยะที่ผ่านๆ มาเผาไฟ
 แก่ก่อนไม่สม่ำเสมอ บางที่อาจเผาในที่กลางแจ้ง แต่เครื่องปั้น
 ดินเผาในระยะที่ ๖ ของจันแสนนั้นเผาในเตาอย่างแท้จริง ถึงแม้
 จะไม่ได้เคลือบก็เผาไฟได้อย่างสม่ำเสมอ และในระยะนี้มีหลักฐาน
 ที่สรุปได้ว่า จันแสนมีการติดต่อกับพินาย อาทิจ ปราสาทหินพินาย

แท่นรองภาชนะรูปทรงกระบอก พบโดยทั่วไปในแหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์ พบที่บ้านหนองใหญ่ ตำบลตากฟ้า อำเภอดากฟ้า จังหวัด นครสวรรค์

ภาชนะดินเผาผลวดลายจักสาน แสดงถึงการใช่วัสดุ เช่น ไม้ไผ่สำหรับทำ ภาชนะ พบที่บ้านหนองใหญ่

ภาชนะดินเผารูปทรงต่างๆ พบในบริเวณบ้านใหม่ชัยมงคล ตำบลสร้อยทอง อำเภอดาคลี จังหวัดนครสวรรค์

ตุ๊กตาดินเผาสตรีด้านหน้า-ด้านหลัง พบในเมืองโบราณจันทน์

ตุ๊กตาดินเผาบุรุษยืนตรงด้านหน้า-ด้านหลัง พบในเมืองโบราณจันเสน

ตุ๊กตาดินเผาบุรุษถือพวงผลไม้และน้ำเต้าด้านหน้า-ด้านหลัง พบในเมืองโบราณจันเสน

ตุ๊กตาดินเผาส่วนใบหน้าบุคคล
พบในเมืองโบราณจันเสน

ตุ๊กตาดินเผาสตรีตัวเล็กหลังค่อม
และสตรียืน พบในเมืองโบราณจันเสน

แหวดินเผาขนาดต่างๆ สมัยทวารวดี แหวใช้สำหรับเป็นตุ้มถ่วงน้ำหนัก พบในเมืองโบราณจันเสน

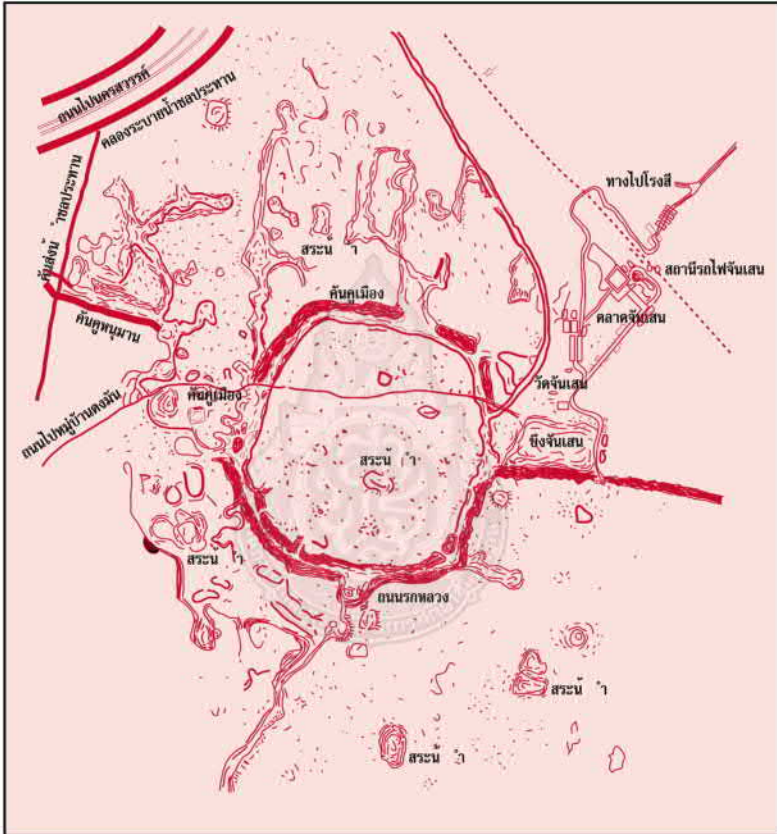
แหวทำจากงาช้างและตะกั่ว สมัยทวารวดี พบในเมืองโบราณจันเสน

แท่นและที่บดทำจากหิน พบร่องรอยการใช้งานอย่างหนัก
พบเป็นจำนวนมากในบริเวณเมืองโบราณจันเสน

จากหนังสือเก่าและแผนที่ยุทธศาสตร์สมัยพระเจ้าอยู่ทอง
หรือสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ มีการเปลี่ยนชื่อบ้านต่างๆ ขึ้นเป็น
เมืองมากขึ้น เช่น บ้านเมืองเสือเป็นอำเภอยักษ์ภูมิพิสัย
บ้านกุดลิงเป็นอำเภอวานรนิวาส บ้านปลาเป่าเป็นอำเภอวาริชภูมิ
บ้านเสาธงเป็นอำเภอรวิชัยบุรี บ้านทัพค่ายเป็นอำเภอชุมพลบุรี
บ้านท่าทองเป็นอำเภอกาญจนดิษฐ์ บ้านโนนหินเป็นอำเภอราชสีไศล
บ้านสระบัวเป็นอำเภอกมลาไสย บ้านสี่มุมเป็นอำเภอจตุรัส เป็นต้น

เมืองโบราณจันเสน

แผนที่แสดงที่ตั้งเมืองโบราณจันเสน สำนวณและบันทึกโดย
กองโบราณคดี กรมศิลปากร เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๑

ที่ตั้งเมืองโบราณจันเสน

จันเสนมาจากคำดั้งเดิมในภาษาอินเดียวว่า “จันเสน” คำว่า “เสน” ตามภาษามคร คือชื่อโคตรหรือนามสกุล

เมืองโบราณจันเสนมีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยม แต่มนทั้ง ๔ มุมจนดูคล้ายวงกลม กว้าง ๗๐๐ เมตร ยาว ๘๐๐ เมตร คิดเป็นเนื้อที่ประมาณ ๓๐๐ ไร่ ล้อมรอบด้วยคูเมือง

บริเวณต่อกับคูเมืองออกมาทางด้านตะวันออกมีสระหรือบึงขนาดใหญ่ มีลักษณะที่ไม่ใช่บึงตามธรรมชาติแต่เป็นบึงที่มนุษย์ขุดขึ้น เรียกว่า “บึงจันเสน” มีความลึกมากกว่า ๓๐ เมตร ยาว ๒๔๐ เมตร คิดเป็นเนื้อที่ ๒๕ ไร่ เป็นแหล่งเก็บน้ำกินน้ำใช้สำหรับคนทั้งเมืองซึ่งสามารถใช้ได้ตลอดปี และมีคันดินสำหรับกันและรับน้ำจากทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือมาลงบึงจันเสน

ที่บึงจันเสนมีเรื่องเล่าจากปู่ย่าตายายของนายทองดีที่เล่าสืบต่อกันมาว่า ที่หนองน้ำนี้มีเป็ดทองอยู่เป็ดหนึ่ง วันดีคืนดีก็จะได้ยินเสียงดนตรีไพเราะ เสียงคนกล่อมเด็ก

คำว่า “หนอง” คนในโคกจันเสนมักเรียกว่า “บึง” ที่เรียกว่าโคกจันเสนก็เพราะภายในคูเมืองมีลักษณะเป็นที่เนินสูงกว่าพื้นที่รอบนอกคูเมือง

ตามเรื่องเล่าสืบกันมาว่า บึงจันเสนต้องใช้คนขุดถึง ๓๐๐,๐๐๐ คน ขุดดินเพียงคนละกำมือ ทางคันบึงด้านใต้ของเมืองจันเสนมีคันถนนโบราณเรียกว่า “คันคูหนุมาน” สูงประมาณ ๑ เมตร กว้างประมาณ ๒๐ เมตร

ห้วงสำริด โบราณวัตถุอีกชิ้นหนึ่งของจันทบุรี

พระภิกษุชื่อ “อยู่” เจ้าอาวาสวัดหนองหญ้าปลั่งกา ตำบล
ช่องแค อำเภอดาศิลป์ จังหวัดนครสวรรค์ เล่าว่าถนนโบราณนี้
จะยาวจากจันเสนไปจดตงพญาเย็นซึ่งมีเมืองโบราณอยู่เมืองหนึ่ง

เป็นที่น่าสังเกตประการหนึ่งคือถนนโบราณในจันเสนลาด
รู้จักการชลประทานระบายน้ำภายในเมืองลงสู่คลองเล็กๆ ที่ขุดขึ้น
จากทิศตะวันออกไปทิศตะวันตก และขุดคลองระบายตัดผ่าน
คลองเล็ก เมื่อฝนตกลงมาก็จะลงคลองเล็กและลงสู่คลองระบาย
คนในเมืองสามารถทำนาโดยนำน้ำในคลองระบายไปใช้ในการ
เพาะปลูกได้

ตำนานเมืองจันเสน

เมืองโบราณจันเสนเดิมเรียกว่า “เมืองสามเสน” มีนิยาย
เล่าว่าเป็นเมืองใหญ่มีคนอยู่สามแสนคน

พระภิกษุ “อยู่” วัดหนองหญ้าปลั่งกาเล่าว่า พระยานาวา
วิเวกธรรมเป็นผู้เอาเรือมาขุดบึงจันเสน

นายบุญยัง นาศรีเคน ครูโรงเรียนจันเสนเล่าว่า เจ้าเมือง
จันเสนมีลูกชายอยู่คนหนึ่ง เจ้าเมืองนำขบวนขันหมากไปสู่ขอ
นางผมหอมลูกสาวเจ้าเมืองที่บ่อทอง ตำบลชอนสรเดช อำเภอด
โคกสำโรง จังหวัดลพบุรี ขบวนขันหมากไปทางเรือผ่านห้วย
บ้านลาด วังตะคร้อ มุ่งไปห้วยน้ำยา เมื่อไปถึงห้วยน้ำยาเรือ
ขันหมากเกิดล่มเครื่องขันหมากกระจัดกระจายเฉพาะน้ำยาหกหมด

ที่ห้วยน้ำยา น้ำพัดขนมจีนมาถึงบ้านลาด ปัจจุบันเรียกว่า “บ้านราษฎร์เจริญ” หรือ “บ้านลาดทิพรส” ทุกวันนี้ชาวบ้านห้วยน้ำยาถือกันว่า ถ้าใครพูดถึงเรือจะมีอันตราย แม่เต็กจะนั่งขอนไม้แล้วล้อเล่นว่านั่งเรือก็ไม่ได้

เหนือห้วยน้ำยามีห้วยอยู่แห่งหนึ่งซึ่งอยู่ในเขตตำบลช่องแค อำเภอดาคลี จังหวัดนครสวรรค์ เรียกว่า “**ห้วยหอม**” เล่ากันว่านางผมหอมไปอาบน้ำที่ห้วยนั้น น้ำจึงหอม ต่อมาจึงได้ชื่อว่า “**ห้วยหอม**”

อะไรทำให้จันเสนเป็นเมืองร้าง

หลังจากปี พ.ศ. ๑๕๙๓ พบว่าเมืองจันเสนถูกทิ้งร้าง ซึ่งนักโบราณคดีได้วิเคราะห์หาสาเหตุที่ทำให้จันเสนกลายเป็นเมืองร้างหลายประการ คือ

๑. ถูกข้าศึกกรุกราน
๒. เกิดโรคระบาดร้ายแรง
๓. กระแสน้ำเปลี่ยนทางเดินผู้คนอพยพ
๔. เกิดทพภิกขภัยอัศจรรย์ขัดสนข้าวยากหมากแพง

และตามข้อสันนิษฐานต่างๆ เหล่านี้นักวิชาการโบราณคดีลงความเห็นว่าจะน่าจะเป็นเหตุจากกระแสน้ำเปลี่ยนทิศทางมากกว่าสาเหตุอื่นๆ

จันเสนถูกทิ้งร้างไปในปี พ.ศ. ๑๕๙๓ ซึ่งเป็นช่วงต่อของ สมัยสุโขทัยและอยุธยา แล้วกลับมาเป็นหมู่บ้านอีกครั้งในสมัย อยุธยาตอนต้น ซึ่งเป็นเวลาที่บ้านเมืองมีความเจริญรุ่งเรืองทางการค้ากับต่างประเทศ การแสวงหาของป่าและทรัพยากรแร่ธาตุ เพื่อนำมาเป็นสินค้าจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่จันเสน แต่ก็เป็น การเข้ามาพักพิงเพียงชั่วคราวเท่านั้น

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการสร้างทางรถไฟผ่านจันเสน จึงทำให้หมู่บ้านจันเสนกลายเป็นชุมชนทางรถไฟ รวมทั้งเป็นพื้นที่บุกเบิก มีผู้คนเข้าจับจองซื้อขายกลายเป็นไร่นาของผู้คนที่เข้ามาอยู่อาศัย คนเหล่านี้ย้ายถิ่นฐานมาจากริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาและที่อื่นๆ ซึ่งมีความแตกต่างกันทางด้านเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ ประเพณีวัฒนธรรม และความเป็นอยู่

หลวงพ่ออด ผู้สร้างวัดจันเสน

ก่อกำเนิดเมืองจันเสน

หลวงพ่อบุญเขียนชาวจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นพระธุดงค์เดินทางมาจาริกแสวงบุญถึงบ้านจันเสนเห็นมีชัยภูมิดีจึงชักชวนญาติโยมสร้างวัดจันเสนเมื่อวันที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๐ และมีเจ้าอาวาสปกครองต่อจากท่านอีก ๙ องค์ จนถึงปี พ.ศ. ๒๔๙๓ “หลวงพ่อบุญ” หรือพระครูนิสัยจริยคุณซึ่งเป็นชาวตากสินวชได้ ๗ พรรษา ขณะนั้นเจ้าอาวาสวัดจันเสนว่างลง ท่านจึงได้รับการแต่งตั้งจากเจ้าคณะตำบลให้มาเป็นเจ้าอาวาสองค์ต่อไป

หลังการค้นพบทวารวดีศรีจันเสนโดยบังเอิญ ดร.นิจอธิคุณธีระนันท์ ได้เดินทางมายังจันเสนเมื่อวันที่ ๑๖ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๙ และมีโอกาสได้พบกับหลวงพ่อบุญเจ้าอาวาสวัดจันเสนซึ่งบอกเล่าให้ฟังว่า ในขณะที่ปรับพื้นที่จะสร้างวัดวันหนึ่งได้เกลี่ยดินมาถึงบึงเล็ก ตกกลางคืนหลวงพ่อบุญฝันว่ามีชายรูปร่างสูงใหญ่แต่งกายแบบทหารโบราณ เข้ามากราบนมัสการบอกว่าตนเองเป็นทหารของสมเด็จพระเจ้าอยู่ทอง และได้ขอร้องไม่ให้กลบบึงน้ำเล็กแห่งนี้เพื่อให้เจ้าของเก่าได้หายใจต่อไป

หลวงพ่อบุญจึงสั่งระงับการกลบบึงน้ำเล็กนั้น ปัจจุบันเป็นบ่อน้ำเล็กได้รับการตกแต่งเป็นรูปแปดเหลี่ยม เรียกว่า “สระแก้ว” อยู่หน้าพระมหาธาตุเจดีย์ หลวงพ่อบุญสันนิษฐานว่า บึงเล็กนี้คงเป็นบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์มาก่อน เพราะมีการฝังลูกนิมิตไว้ที่ก้นบ่อเพื่อให้เกิดความขลัง ซึ่งขอมคงได้ใช้น้ำในบ่อเล็กนี้ทำพิธีทางไสยศาสตร์ต่างๆ

หลวงพ่อดเริ่มวางแผนปรับปรุงวัดอย่างค่อยเป็นค่อยไป และพยายามปลูกฝังให้ประชาชนสนใจในทางพระพุทธศาสนา โดยกระทำการงานต่างๆ ด้วยความเสียสละ อดทน ประกอบกับมี ศีลานุวัตรที่งดงาม จึงทำให้ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือและให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี เมื่อทางวัดกำหนดจัดงานใดๆ ก็ตาม ชาวบ้านจะให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่ ไม่ว่าจะเป็นการสร้างศาลา การเปรียญ กุฏิ หอประชุม ชาวบ้านจะออกมาช่วยกันจนแทบ ไม่ต้องเสียค่าแรงงาน เพราะชาวบ้านถือว่าการทำงานให้กับวัด เป็นการได้บุญ

จันแสนแหล่งสืบสานศิลปะทวารวดี

นอกจากการทำนุบำรุงสิ่งก่อสร้างจากตำริของหลวงพ่อดแล้ว ในบริเวณวัดจันแสนยังมีสิ่งก่อสร้างที่น่าศึกษา ดังนี้

๑. บึงจันแสน เป็นแหล่งน้ำที่ขุดขึ้นในสมัยทวารวดี มีอยู่ ๒ บึง คือ บึงใหญ่และบึงน้อย ปัจจุบันเหลือเพียงบึงใหญ่มีเนื้อที่ ๒๗-๒๘ ไร่ ในปี พ.ศ. ๒๕๓๙ ยังได้ก่อสร้างศาลาเฉลิมพระเกียรติ ๕๐ พรรษา ขึ้นอีกด้วย บึงนี้ใช้ประกอบพิธีลอยกระทง ลอยแพ เป็นพุทธบูชาแด่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และบูชาพระแม่คงคา

๒. พระอุโบสถ สร้างขึ้นในสมัยหลวงพ่อด เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปขนาดปรกสมัยลพบุรี ๒ องค์ คือ หลวงพ่อนาคปถวี และหลวงพ่อนาคราช

พระอุโบสถสร้างขึ้นในสมัยหลวงพ่อด

บึงจันเสนที่ประกอบพิธีลอยกระทง

พระพุทธรูปนาคปรก (หลวงพ่อนาคจำลอง)
ประดิษฐานภายในมณฑปเจดีย์

ชาวบ้านเชื่อกันว่าหลวงพ่อนาคปถวีให้ผลทางเรื่องบนบานศาลกล่าว ส่วนหลวงพ่อนาคราชให้ผลทางเรื่องได้ของหายกลับคืน มีเรื่องเล่าถึงความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อนาคฯ ว่ามีพระบวชใหม่ ๓ รูป คือ พระวัน พระกิง และพระแก้ว พวกกันไปสวดมนต์ที่วิหารเก่าของหลวงพ่อนาคฯ ต่างส่งเสียงแข่งกันเป็นที่สนุกสนาน และเริ่มพูดคุยเรื่องตลกคณอง โดยพระวันหาเรื่องสนุกคณองปากมาเล่าตอนแรกพระวันก็พอจะสำรวมกายวาจาใจ แต่พอนานเข้าก็ถือวิสาสะหยิบไม้ตะพดไม้กระบองของหลวงพ่อนาคฯ มาเล่นตลกกวัดแกว่งเป็นที่ชอบอกชอบใจของพระทั้งสามรูป

ตกเพลพระวันฉันอาหารเสร็จแล้วรู้สึกคล้ายจะเป็นลม จึงกลับมาจำวัด พอล้มตัวก็มีก้อนหินขนาดเขื่องสามก้อนปลิวมาตก

กลางห้อง พระวันคิดว่าเป็นเด็กวัดเล่นกันก็ไม่ได้ตั้งใจอะไร พอล้มตัวลงจะนอนก็เห็นปลายมิดขาววาววับพุ่งแทงขึ้นมาจากร่องกระดาน ทำนลุกขึ้นกระโดดหนีมีดก็ตามแทง พระวันเริ่มใจเสียจึงลงมาดูที่กุฏิแต่ไม่พบเห็นใคร เมื่อกลับขึ้นไปบนกุฏิก็เห็นไฟกำลังไหม้กุฏิอยู่หนีไปทางไหนก็ไม่ได้ ร้องให้คนช่วยก็ร้องไม่ออกเหมือนถูกผีอา พระวันกระโดดหนีไปมาจนจีวรหลุด เหลือแต่อังสะตัวเดียว พวกเด็กวัดเห็นอาการของพระวันก็บอกต่อๆ กัน ว่าผีหลอกพระ ญาติโยมที่อยู่ใกล้ๆ ก็พากันไปยังกุฏิพระวัน

ลุงคำซึ่งเข้าไปยังกุฏิของพระวัน พุดทำนองว่าอยากเห็นปาฏิหาริย์ของหลวงพ่อนาคฯ อีกครั้ง พุดยังไม่ทันขาดคำผ้าไตรของพระวันก็กลิ้งถูกสังกะสีซึ่งเป็นฝากุฏิดังปัง ทำให้ลุงคำเกิดความหวาดกลัวจึงลุกเตรียมจะกลับบ้าน ขณะนั้นเองรูปดอกใหญ่ๆ ในกระถางรูป ก็เกิดลุกพริบขึ้นมาโดยไม่มีใครจุด ทุกคนต่างตกตะลึง ลุงคำเห็นไฟลุกกับตาริบบไปตามพระเลิศซึ่งเป็นเจ้าอาวาสในขณะนั้น

ตกเย็นวันนั้นทางวัดได้ตีกลองเป็นสัญญาณเรียกญาติโยมมาขอขมาหลวงพ่อนาคฯ พระวันรักษาตัวอยู่หนึ่งสัปดาห์อาการจึงดีขึ้น แต่จับจีวรไม่ได้เพราะรู้สึกร้อนเหมือนถูกไฟ ในที่สุดพระวันจึงต้องสึก

ต่อมาพระวันกลับมาบวชอีกที่วัดหนองถ้ำวัว ขณะนั้นชาวบ้านหนองถ้ำวัวได้รับความเดือดร้อน ข้าวปลาอาหารไม่บริบูรณ์ฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล ชาวบ้านจึงได้ปรึกษากันทำพิธีขอฝน

โดยอัญเชิญหลวงพ่อนาคฯ วัดจันแสนมาร่วมแห่ในพิธี ขณะนั้นมี
ก้อนหินสามก้อนปลิวมาข้างหลังพระวัน ท่านจึงหันไปมองก็พบ
พระพักตร์ของหลวงพ่อนาคฯ พระวันถึงกับเกิดอาการเพ้อคลั่ง
เป็นไข่ม่มจิ๋วไม่ได้ ลงท้ายก็ต้องสึกอีกครั้ง

หลวงพ่อนาคฯ เป็นพระพุทธรูปเก่าแก่อันศักดิ์สิทธิ์คู่บ้าน
คู่เมืองจันเสนมาช้านาน ผู้ใดเคารพกราบไหว้หมั่นระลึกถึง จะ
ประสบแต่ความสุขความเจริญ

๓. เจดียย์ย่อมุม อยู่ทางทิศตะวันออกของศาลา เป็นเจดียย์
ที่สร้างสมัยหลวงพ่อเขียน

๔. พระมหาธาตุเจดีย์ศรีจันเสน สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๓
ตามดำริของหลวงพ่อดอด หลังจากหลวงพ่อดอดมรณภาพแล้ว
พระครูนิวจิธรรมขันธ์ เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบันได้เป็นผู้สานงานต่อ
จนแล้วเสร็จ

ในการเปิดพิพิธภัณฑ์ ‘จันเสนนั้น ทางวัดได้กราบบังคมทูล
สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จฯ มาทรง
ประกอบพิธีบรรจุสารีริกธาตุเมื่อวันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๔๒
โดยมีอาจารย์ประจำคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ศิลปากร พร้อมทั้งนักวิชาการหลายสิบคนร่วมมือกันทำงานจน
สำเร็จด้วยดี นอกจากนี้ในการจัดพิพิธภัณฑ์ ‘ตามหลักวิชาการยังมี
รองศาสตราจารย์ศรีศักดิ์ วลลิโคดม นายมานพ ถนอมศรี และ
คณะช่วยกันจนสำเร็จ

พระมหาธาตุเจดีย์แสดงส่วนที่เป็นมณฑปและซุ้มระฆัง

ภาพจิตรกรรมภายในมหาธาตุเจดีย์

๕. ศาลาทำน้ำเฉลิมพระเกียรติ ตั้งอยู่ในบึงโบราณ
จันเสน หน้าบันประดับด้วยลายปูนปั้นแสดงพุทธประวัติ เป็น
ลักษณะศิลปกรรมแบบทวารวดี

๖. หอสมุด สร้างขึ้นตามดำริของพระครูนิวาสธรรมขันธ์
เพื่อให้ใช้เป็นศูนย์กลางการค้นคว้าเกี่ยวกับการประกอบอาชีพของ
ชุมชนสำหรับผู้สนใจในด้านประวัติศาสตร์จันเสน เมืองแห่ง
ภูมิปัญญาในวันนี้

วันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๔๒ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรม-
ราชกุมารี ทรงประกอบพิธีบรรจุสารีริกธาตุที่พระมหาธาตุเจดีย์

อาจารย์ศรีศักดิ์ วลลิโกดม

รูปปั้นประดับหน้าบัน ดัดแปลงจากแผ่นดินเผา
ภาพคลักษมี สมัยทวารวดี พบที่เมืองโบราณจันเสน

จันเสน เมืองแห่งภูมิปัญญาในวันนี้

หลวงพ่อดอดพระครูผู้สร้างวัดจันเสน

ดร. นิจ หิญาชีระนันท์ ผู้ค้นพบเมืองโบราณจันเสนได้พูดถึงแรงบันดาลใจในการค้นพบเมืองจันเสนว่า

“ผมอาจเคยเป็นคนที่นี้มาก่อนก็ได้นะ ถึงได้ผูกพันกับที่นี่มาก”

ไม่ว่าวัดจันเสนจะจัดงานใดๆ ก็ตามที่ ดร.นิจ จะมาร่วมกิจกรรมต่างๆ ของทางวัดเสมอ บางครั้งแม้ไม่มีงานท่านก็มักจะมาสนทนาธรรมกับหลวงพ่อดอดอยู่เป็นนิจ

ดร.นิจ ได้กล่าวถึงหลวงพ่อดอดว่าเป็นพระผู้ทรงศีลบริสุทธิ์ ถือสันโดษ มีจริยาวัตรอันงามพร้อม ปฏิบัติกรรมฐานที่เรียกกันว่า “กสิณห้า” อยู่เสมอ ทำให้บุคลิกลักษณะของท่านดูสงบเยือกเย็น มีท่วงท่าวาจาเป็นที่น่าเคารพยิ่งนัก

มีเรื่องเล่าว่า วันหนึ่งวัวของชาวบ้านหาย จึงได้มาปรึกษาทุกซ์และขอคำแนะนำจากหลวงพ่อดอด ท่านได้เทศน์ให้ฟังว่า ผู้ใดล่วงศีล เช่น ลักทรัพย์ย้อมไม่เจริญและมีแต่เสื่อมลง ผู้ใดทำกรรมใดไว้ก็ต้องรับกรรมนั้นเหมือนวัวย้อมเข้าคอกของตน สองสามวันต่อมาปรากฏว่าขโมยที่ลักวัวไปตายลงอย่างปัจจุบันทันด่วน ชาวบ้านก็ได้วัวคืนเข้าคอกดังคำของหลวงพ่อดอด

การศึกษาของเยาวชนในท้องถิ่น เป็นงานสำคัญอีกหนึ่งอย่างที่หลวงพ่อด
ส่งเสริมอยู่เป็นนิจ

ชาวบ้านและทางวัดได้จัดเก็บสังขารของหลวงพ่อด
หลังจากท่านได้มรณภาพแล้ว

ในชุมชนจันแสนประชาชนทุกหมู่เหล่าล้วนเลื่อมใสศรัทธา และเกิดทุนหลวงพ่อโอดในฐานะที่ท่านเป็นผู้นำทางวิญญาณ เป็นความหวังของชุมชนแห่งนี้ ครั้งที่ท่านฉลองพัทธศในปี พ.ศ. ๒๕๐๐ มีการแห่ขบวนจากวัดจากสถานีรถไฟถึงวัดจันแสนอย่างเอิกเกริก ครีกครื้น ชาวบ้านต่างชื่นชมยินดีกันถ้วนหน้า งานนักขัตฤกษ์และ เทศกาลประเพณี เช่น วันมาฆบูชา เทศกาลตรุษ เทศกาลสงกรานต์ วันวิสาขบูชา วันเข้าพรรษา วันอาสาฬหบูชา ตลอดจน งานเทศน์มหาชาติ งานพิธีกวนข้าวทิพย์ วันลอยกระทง ชาวจันแสน จะมาร่วมทำบุญที่วัดด้วยความสามัคคีกลมเกลียว ซึ่งยังเป็นที่ ประจักษ์แม้ว่าท่านจะมรณภาพไปแล้ว

ในงานพระราชทานเพลิงศพของหลวงพ่อโอดเมื่อวันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๔๓ ได้มีร้านต่าง ๆ มาตั้งโรงทาน ประมาณ ๓๐ ร้าน ให้ผู้คนได้กินตามใจชอบโดยไม่เสียเงิน สอบถามได้ความว่าเป็นลูกศิษย์ของหลวงพ่อโอดที่ไปได้ดิบได้ดี อยู่ที่อื่น พอรู้ว่าจะมีการพระราชทานเพลิงศพก็มาช่วยงานกัน อย่างเนืองแน่น ร้านต่าง ๆ ที่มาตั้งโรงทาน มีตั้งแต่ร้านก๋วยเตี๋ยว ราดหน้า หอยทอด ข้าวต้ม ก๋วยจั๊บน้ำใส-น้ำขุ่น ส้มตำ ไก่ย่าง ขนมจีน ซาลาเปา แป้งจีบั้ง ผลไม้ ข้าวหลาม ข้าวแตน ฯลฯ มากมายจนเดินชมแทบจะไม่ทั่วถึง เสียงคุ้ยสนุกสนานเอะอะ ทักทายดังขรมไปทั่ว บางคนอยู่ไกลถึงสุราษฎร์ธานี เชียงราย ร้อยเอ็ด ก็ยังอุตสาหะมีน้ำใจมาแสดงความกตัญญูรู้คุณด้วยแรง ศรัทธาที่มีต่อหลวงพ่อโอด

จากโรงทานกลางวันก็มาถึงกลางคืนบ้าง บริเวณลานวัดจะมีการละเล่นในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงพ่อดหลายอย่าง เช่น หนังกลางแปลง โขนหน้าไฟ โขนสด ชมรมดนตรีไทยก็มาร่วมด้วย ซึ่งล้วนเป็นลูกศิษย์ลูกหาของหลวงพ่อดทั้งสิ้น โดยเฉพาะชมรมดนตรีไทยนั้นเป็นผู้สูงอายุจากจังหวัดนครสวรรค์ ผู้ที่มีอายุน้อยที่สุดก็ราวๆ ๖๒ ปี นอกนั้นล้วนแต่มีอายุ ๗๐ ปีขึ้นไป ต้องพยุลงจากรถ และพยุขึ้นเวที คณะกรรมการจัดงานวัดต้องจัดหาพลุ ยาลม น้ำร้อนไว้บริการเป็นที่ขาดซึ่งใจ

เพลงโหมโรงสาธุการฯ ที่บรรเลงฟังกระหึ่มไปทั่วบริเวณงาน คนดูรอบๆ เวทีต่างเอาใจช่วยนักดนตรีไทยวัยเกือบร้อยปี แม้ผู้เล่นจะมีอายุมาก แต่เพลงที่บรรเลงก็ไม่ได้ขาดช่วงหรือสั่นเครือตามวัย เสียงดนตรีปีพาทย์ที่ขับกล่อมยังก้องกังวานเป็นเครื่องสักการะแด่หลวงพ่อด

ตกกลางคืนชาวบ้านต่างรอคอยอย่างไม่ย่อท้อ เพื่อที่จะได้วางดอกไม้จันทน์สักการะหลวงพ่อดเป็นครั้งสุดท้าย หลังจากพระ เณร ชี วางดอกไม้จันทน์แล้ว บรรดาเหล่าศิษยานุศิษย์ พ่อค้า ประชาชนต่างทยอยขึ้นวางดอกไม้จันทน์ มีเสียงสะอื้นร่ำไห้ เสียงพระ และชาวบ้านที่ร่วมกันท่องบทอธิปิโสตั้งก้องกังวานทั่ววัดเงินแสน

หลวงพ่อดจากโลกนี้ไปแล้ว แต่ท่านไม่เคยตายไปจากความทรงจำของชาวเงินแสน เหมือนที่ ดร. นิจ เขียนถึงหลวงพ่อดในงานพระราชทานเพลิงศพว่า **“คนที่เรารักย่อมไม่ตาย”** ดูนัยความหมายตามนั้นจริงๆ

มันคงด้วยภูมิรู้ ภูมิธรรม ภูมิฐานบารมี กอปรด้วยศรัทธา

หลวงพ่อดนอกนอกจากจะเป็นพระที่ปฏิบัติกิจสมกับการเป็นพระที่น่าเคารพนับถือแล้วยังเป็น “พระนักปกครอง” ที่ใช้วิธีพ่อปกครองลูกกับพระลูกวัดตลอดมา ให้ความเคารพโดยลำดับอาวุโส และยังฝึกพระภิกษุและสามเณรที่มาบวชให้มีความรับผิดชอบ มีความอดทน เมื่อลาสิกขาแล้วจะได้เป็นผู้นำครอบครัวที่ดี

หลวงพ่อดเป็นพระที่เล็งเห็นความสำคัญของการศึกษา เมื่อท่านเห็นพระหรือเณรรูปใดมีปฏิปทาดีก็จะส่งเสริมให้เรียนในระดับสูงต่อไป พระภิกษุสามเณรที่เข้ามาบวชจะต้องศึกษาพระปริยัติธรรมอย่างเคร่งครัด ครองจีวรอย่างสำรวม ทำวัตรเข้าเย็น ถ้าโรงเรียนใดต้องการความช่วยเหลือด้านการเรียน อุปกรณ์การเรียน หรือทุนการศึกษา ท่านก็จะอนุเคราะห์อยู่เป็นนิจ

นอกจากนี้ ท่านยังเป็น “พระหมอ” ด้วย ท่านเล็งเห็นถึงความยากลำบากเจ็บไข้ได้ป่วยของชาวบ้าน และต้องการให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ยากไร้ รวมทั้งต้องการให้ชาวบ้านมีความรู้ในเรื่องการใช้ยา ท่านจึงได้จัดตั้งกัณ ๑ เทศน์บริจาคนกอยาจนครบทุกหมู่บ้าน

ทางด้านการส่งเสริมประเพณี หลวงพ่อดได้ฟื้นฟูประเพณีท้องถิ่น เช่น งานสงกรานต์ งานบุญเทศน์มหาชาติ งานลอยกระทง งานกวนข้าวทิพย์ โดยท่านมีความเชื่อว่า **ขนบธรรมเนียมประเพณีมีส่วนช่วยในการหล่อหลอมจิตวิญญาณของคนในสังคม ให้ผูกสมัครสามัคคี** ยังผลให้คนในจันเสน อยู่กันอย่างสงบ ไม่ขัดแย้งรุนแรงหรือก่อปัญหาอาชญากรรมที่ร้ายแรงเหมือนที่อื่นๆ จึงไม่น่าแปลกใจว่าทำไมหลวงพ่อดจึงเป็นสัญลักษณ์ของคนจันเสน

หลวงพ่อดำกับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม และการฟื้นฟูประเพณีท้องถิ่น

หลวงพ่อเจริญ (พระครูนิวธิฐธรรมขันธ)

หลวงพ่อเจริญเกิดที่บ้านหนองงูเห่ล้อมในตำบลจันเสน
ครอบครัวของท่านอพยพมาจากจังหวัดสิงห์บุรี ซึ่งชาวบ้านแถบนี้
มักจะเรียกคนที่มาจากเมืองที่มีแม่น้ำว่า **“คนแม่น้ำ”**

ท่านอุปสมบทเมื่อวันที่ ๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๓ โดยมี
หลวงพ่อโอตเป็นพระอุปัชฌาย์ ท่านได้รับใช้ใกล้ชิดหลวงพ่อโอต
มาตลอด ท่านสนใจใฝ่รู้ทันเหตุการณ์รอบตัว ทั้งยังศึกษาวิปัสสนา
กัมมัฏฐานมิได้ขาด และท่านยังเป็นผู้รวบรวมวัตถุดิบที่ค้นพบ
จากการสำรวจเมืองโบราณจันเสน จนสิ่งของต่างๆ ที่แตกพลัด
กระจัดกระจายได้มารวมกันอยู่ในพิพิธภัณฑสถานฯ (เช่นที่เห็นในปัจจุบัน)

ก่อนมรณภาพหลวงพ่โอตได้เรียกหลวงพ่เจริญและกรรมการวัดมาประชุม ขอให้ช่วยกันสร้างเจดีย์บรรจุพระบรมธาตุให้สำเร็จ เมื่อเริ่มต้นสร้างพระมหาธาตุได้เพียง ๕ วัน หลวงพ่โอตก็ได้มรณภาพ

หลวงพ่เจริญซึ่งเป็นเจ้าอาวาสอุปถัมภ์ได้สืบสานปณิธานงานก่อสร้างพระมหาธาตุต่อ โดยใช้เวลารสร้าง ๗ ปี ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๘ เป็นต้นมา ใช้งบประมาณทั้งสิ้น ๓๖ ล้านบาท ซึ่งเป็นเงินที่ได้จากการบริจาคและการจำหน่ายวัตถุมงคล นอกจากนี้หลวงพ่เจริญยังได้รวบรวมเพื่อจัดพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นร่วมกับพระมหาธาตุได้จนสำเร็จ

พระมหาธาตุเจดีย์ศรีจันเสนจึงกลายเป็นมณฑลเจดีย์ที่บรรจุพระธาตุและเป็นที่ประดิษฐานหลวงพ่อนาค พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ของท้องถิ่น อาคารด้านล่างใช้เป็นที่พักผ่อนสันทนาการและวางรูปหล่อของหลวงพ่โอต รวมทั้งพิพิธภัณฑสถานเมืองจันเสน

หลวงพ่เจริญได้ส่งเสริมกลุ่มแม่บ้านให้ทอผ้ามัดหมี่ด้วยกี่กระตุก ซึ่งเป็นการช่วยแก้ปัญหาของสังคมในจันเสนเพื่อให้ผู้คนในท้องถิ่นได้มีงานทำ รักท้องถิ่น และไม่ต้องย้ายไปทำมาหากินในที่อื่น

นอกจากนั้นหลวงพ่เจริญยังเล็งเห็นความสำคัญของการศึกษา จึงได้ดำริให้ก่อสร้างหอสมุดประชาชนเพื่อเป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมควบคู่กับการศึกษาในพิพิธภัณฑสถาน

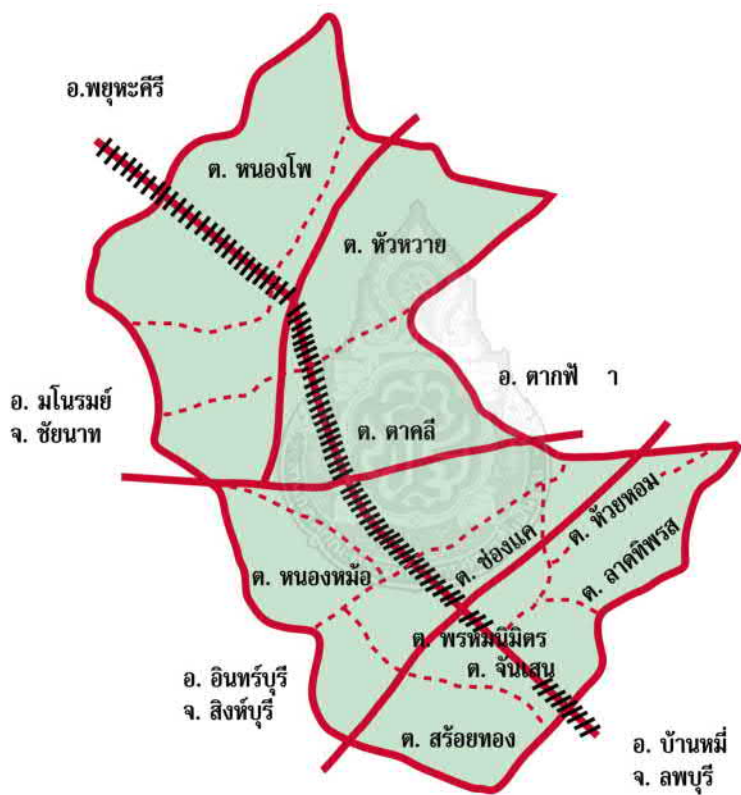

ทัศนียภาพวัดจันเสน

ปัจจุบันที่จันเสน

จันเสนคือเส้นทางที่บรรพบุรุษในอดีตได้เดินมาแล้วหลายชั่วอายุคน สมควรอย่างยิ่งที่ลูกหลานคนรุ่นต่อไปจะได้เยี่ยมเยือนหรือรู้จัก **“บ้านในอดีต”** ของตนให้มากขึ้น

การเดินทางมาจันเสนไม่ลำบาก ถ้าเดินทางโดยรถยนต์ก็ใช้ถนนหมายเลข ๑๑ อินทร์บุรี วังทอง หรืออาจใช้เส้นทางสายเอเชีย แยกเข้าตาคลี แล้วเลี้ยวขวาเข้าบ้านหมี่ก็จะพบวัดจันเสนอยู่ทางขวามือ หรือถ้าจะเดินทางโดยรถไฟสายเหนือก็จะสะดวกที่สุด โดยลงที่สถานีจันเสนและเดินเท้าต่อไปอีกประมาณ ๑.๕ กิโลเมตร ก็จะถึงวัดจันเสน

คำกล่าวขานที่ว่า “พระมหาธาตุเจดีย์งามโดดเด่น จันเสน เมืองโบราณ อาจารย์ดังหลวงพ่อดุสิต ของฝากแสนโปรดผ้าทอมือ เลื่องลือขนมจันสเด็ด นางเล็ดกรอบอร่อย” หมายถึงจันเสน

ลักษณะทางภูมิศาสตร์

ปัจจุบันจันเสนเป็นตำบลหนึ่งในอำเภอดาศึก จังหวัด นครสวรรค์ มีเขตติดต่อกับจังหวัดลพบุรีและจังหวัดสิงห์บุรี จันเสนอยู่ในเขตที่ราบน้ำท่วมถึงของลุ่มน้ำเจ้าพระยา และยังมี เส้นทางรถไฟผ่าน นำพากลุ่มคนชาวจีนเข้ามาตั้งหลักแหล่งทำการค้า ดังนั้นจันเสนจึงเป็นที่รวมเอาความหลากหลายของคนต่าง สภาพพื้นที่ทำกินเข้าไปในเขตปกครองเดียวกัน

จันเสนมีเนื้อที่ ๔๗.๐๒ ตารางกิโลเมตร มี ๑๑ หมู่บ้าน มีประชากรประมาณ ๕๐,๐๐๐ คน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา ตำบลจันเสนมีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับตำบลช่องแค อำเภอดาศึก จังหวัด นครสวรรค์

ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

ทิศตะวันออก ติดต่อกับตำบลลาดทิพรส อำเภอดาศึก จังหวัดนครสวรรค์

ทิศตะวันตก ติดกับตำบลสวายทอง อำเภอดาศึก และ อำเภอมินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี

เชื้อชาติเผ่าพันธุ์ในจีน

สภาพภูมิประเทศในอดีตของจีนเป็นป่าไผ่ เป็นที่ดอน ติดต่อกับที่ลุ่มสลับกับหนองบึง ชุมชนจีนเกิดขึ้นเมื่อเกือบ ๑๐๐ ปีมาแล้ว ชนกลุ่มแรกที่อพยพเข้ามาคือชาวจีนที่เป็นกรรมกรสร้างทางรถไฟ โดยเข้ามาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมา มีชาวจีนแคะ จีนแต้จิ๋ว และพวกที่มีเชื้อสายลาว จากจังหวัดสระบุรี ลาวพวนที่มาจากบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ลาวเวียง จากจังหวัดสระบุรี ลาวเงี้ยวจากจังหวัดสิงห์บุรี และอีกกลุ่มที่เรียกว่า “คนแม่น้ำ” ส่วนมากมาจากอินทรีบุรี จังหวัดสิงห์บุรี นอกจากนี้ ยังมีผู้คนอพยพมาจากกรุงเทพมหานคร เพื่อหนีภัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ ลาวเบิ่งอพยพมาจากจังหวัดนครราชสีมาหรือกลุ่มคนที่อพยพมาจากร้อยเอ็ดเมื่อราว ๖๐ ปีมาแล้วก็มี

ถึงแม้ชุมชนจีนจะมีหลายเผ่าพันธุ์มาจากต่างถิ่นต่างที่ แต่แทบไม่ปรากฏความขัดแย้งระหว่างกลุ่ม กล่าวได้ว่าผู้คนที่อพยพมาจากที่ต่างๆ นั้นพยายามปรับวิถีชีวิตวัฒนธรรมความเป็นอยู่เข้าหากัน แม้จะไม่แน่นแฟ้นเท่าใดนัก แต่ก็ไม่มีเรื่องกระทบกระทั่งกันอย่างรุนแรง

ด้วยเหตุที่จีนเป็นชุมชนที่ไม่มีรากฐานทางวัฒนธรรม ดังนั้นจึงแทบไม่มีลักษณะของความโดดเด่นทางวัฒนธรรมต่างๆ นอกจากจะเป็นการประสานให้เกิดเอกลักษณ์อย่างใหม่ของชุมชนใหม่เอง

วัฒนธรรมประเพณี

ผู้คนในจันเสนมาจากคนหลายเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ ซึ่งมีทั้งคนไทย คนลาว และคนจีน ประเพณีของแต่ละเชื้อชาติ จึงถูกนำมาผสมผสานรวมเข้ากันได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้เพราะประเพณีของแต่ละกลุ่มชนมีความคล้ายคลึงกัน และด้วยการนับถือศาสนาพุทธที่เหมือนกัน วัดจึงเป็นเสมือนศูนย์รวมแห่งจิตใจที่ทำให้ชาวบ้านร่วมกันรักษาประเพณีต่างๆ ไว้

งานบุญเทศน์มหาชาติดักบาตรเทโว

ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ซึ่งเป็นวันออกพรรษา วัดจันเสนและวัดในหมู่บ้านรอบนอก จะจัดงานเทศน์มหาชาติและดักบาตรเทโว สมัยก่อนถ้าคนเชื้อสายลาวเป็นเจ้าของกัณฑ์เทศน์ ก็จะนิมนต์พระลาวมาเทศน์ ทุกวันนี้บางวัดยังคงมีการเทศน์ทั้งภาษาไทยและภาษาลาว ระยะเวลาในการทำบุญอาจจะไม่พร้อมกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความพร้อมของแต่ละวัด

เทศกาลออกพรรษา

ยังคงมีการดักบาตรเทโวก่อนวันออกพรรษาหนึ่งวัน ชาวบ้านและพระภิกษุจะช่วยกันตกแต่งสถานที่บริเวณวัด โดยใช้ทางมะพร้าว ต้นกล้วย ต้นอ้อย เรียกว่า “ดักบาตรข้าวสาร” จากนั้นจะออกมาเวียนรอบดักบาตรระหว่างสองข้างทางของคุ้ม

ชาวบ้านมีความเชื่อในช่วงเข้าพรรษา พระพุทธเจ้าจะเสด็จไปเทศนาโปรดพระพุทธรูปมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และ

เสด็จกลับลงมาในวันออกพรรษา ชาวบ้านชาวเมืองต่างก็มารอรับเสด็จเพื่อจะทำบุญตักบาตร จึงเรียกการทำบุญตักบาตรในวันออกพรรษาว่า **“วันตักบาตรเทโวโรหนะ”**

เมื่อพระเดินออกจากโบสถ์ไปตามทางและซุ้มที่จัดไว้ ชาวบ้านก็จะนำข้าวปลาอาหาร โดยเฉพาะข้าวต้มมัดข้าวต้มลูกโยนมาใส่บาตร ในวันออกพรรษาลูกหลานบ้านจันทบุรีต่างพากันกลับมาทำบุญที่บ้าน ทำให้จันทบุรีกลับมามีชีวิตชีวาขึ้นอีกครั้ง

งานตรุษสงกรานต์

ในเดือนห้าก่อนสงกรานต์มีการทำบุญตรุษ ขนมหที่ชาวบ้านนำมาทำบุญตักบาตรก็คือกะละแม หลังเทศกาลตรุษไม่นานก็จะเป็นเทศกาลงานสงกรานต์ ซึ่งจะมีพิธีสงฆ์นำพระ รตนาดำหัวผู้ใหญ่

คำโบราณกล่าวไว้ว่า “ตรุษสามสงกรานต์สี่” หมายความว่า เทศกาลตรุษจะทำบุญกัน ๓ วัน เทศกาลสงกรานต์จะทำบุญกัน ๔ วัน

ในวันสงกรานต์มีการทำบุญตักบาตรในตอนเช้า ทางวัดจะอัญเชิญหลวงพ่อกันน้อยมาให้ประชาชนสงฆ์จากนั้นก็ร่วมกันก่อพระทรายโดยใช้ข้าวสาร และมีพิธีแจกทุนการศึกษาให้แก่เด็กๆ ในช่วงเวลาตรุษสงกรานต์

ในสมัยก่อนชาวบ้านจะหยุดทำนา หนุ่มสาวจะเตรียมตำข้าวจำนวนมากไว้กักตุน เพื่อจะได้มีเวลาสนุกสนานกันอย่างเต็มที่ในช่วงตรุษสงกรานต์พวกหนุ่มๆ ถือโอกาสนี้ไปเที่ยวเล่นตามหมู่บ้านต่างๆ เป็นเวลาแรมเดือน

วันสงกรานต์เป็นวันขึ้นปีใหม่ของไทยแต่เดิม มีการทำบุญ ตักบาตรและรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่เพื่อขอพร และเพื่อความเป็นสิริมงคล แก่ชีวิตตนเอง

งานสารท

งานสารทไทยทำเมื่อสิ้นเดือนช่วงเสร็จฤดูทำนา ชาวบ้าน ต่างพากันมาทำบุญที่วัด

สมัยก่อนอาหารที่ใช้ในการทำบุญสารท คือ กระยาสารท และกล้วยไข่เป็นหลัก เมื่อทำบุญในตอนเช้าเสร็จแล้ว ชาวบ้าน จะนำอาหารที่เหลือจากการทำบุญใส่ชะลอมไปแขวนตามทุ่งนาเพื่อ เป็นการบูชาแม่โพสพ อีกส่วนหนึ่งจะนำไปวางตรงทางสามแพร่ง หรือตามทางแยกของคันนา เพื่อเป็นการเซ่นไหว้ภูตผีปีศาจ

งานสารทลาวพวน

งานประเพณีทำตอนสิ้นเดือนเก่า ก่อนถึงวันสารทชาวบ้าน จะกวณกระยาสารทตอนเย็นและทำข้าวปุ้นเพื่อไปถวายพระ ในตอนเช้า ถ้าวันสิ้นเดือนเก่าตรงกับวันธรรมสวนะก็จะนำขนม อาหาร หมากพลู ห่อใบตองสี่เหลี่ยม นำไปวางที่ทางสามแพร่ง ทางแยก หรือข้างโบสถ์ เพราะถือว่าเป็นทางผีผ่าน และเชื่อกันว่า พวกผีเปรตที่ไม่มีญาติผ่านมาพบจะได้กิน เป็นการทำบุญอีกวิธีหนึ่ง

งานลอยกระทง

ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ชาวบ้านถือว่าเป็นงานสำคัญ และใหญ่โตของหมู่บ้านซึ่งจัดขึ้นที่วัด ชาวบ้านได้ริเริ่มฟื้นฟูการจัด งานลอยกระทงขึ้นเมื่อครั้งหลวงพ่อดอยยังมีชีวิตอยู่

งานลอยกระทงของวัดจันเสน ในอดีตราว ๓๐ - ๔๐ ปีมาแล้ว ถือว่าเป็นงานประจำปีที่ใหญ่โตที่สุด ผู้คนจะหลั่งไหลมาเที่ยวงานกันมาก ทั้งในอำเภอดาคลีและอำเภอกัลยในจังหวัดนครสวรรค์ จังหวัดลพบุรี และจังหวัดสิงห์บุรี

ในสมัยนั้นการเดินทางมาเที่ยวงานลอยกระทง ถ้าไม่เดินก็ต้องโดยสารรถไฟซึ่งมีผู้โดยสารกันมาเต็มขบวน บางครั้งถึงกับต้องนั่งบนหลังการรถไฟ งานจะเริ่มตั้งแต่ตอนบ่าย ทันทีที่ชาวบ้านเดินทางมาถึงก็จะมีการอัญเชิญหลวงพ่อองค์น้อยซึ่งเป็นที่เคารพบูชาของประชาชนให้มาร่วมงานกราบไหว้ปิดทองเป็นสิริมงคลแก่ตนเอง มีการละเล่นมหรสพต่างๆ เช่น การยิงปืน ลิเกหนังกลางแปลง การออกร้านต่างๆ ซึ่งมีตลอดคืน เนื่องจากสมัยนั้นการเดินทางกลับบ้านในยามค่ำคืนต้องอาศัยรถไฟอย่างเดียวจึงเป็นเรื่องที่อันตรายและลำบากมาก ทางวัดจึงจัดมหรสพให้ชมกันตลอดคืน เพื่อชาวบ้านจะได้เที่ยวงานจนถึงเช้า และเดินทางกลับบ้านด้วยขบวนรถไฟเที่ยวเช้าของวันเดียวกัน

ปัจจุบันทางวัดยังคงจัดงานลอยกระทงเป็นประจำทุกปี การเดินทางสะดวกและปลอดภัยมากขึ้น เพราะชาวบ้านมีรถยนต์ใช้ ในงานมีการออกร้านและมหรสพต่างๆ เช่นทุกปีที่ผ่านมา นอกจากนี้ยังมีการประกวดหุ่นน้อยนพมาศ การแสดงดนตรีของนักเรียนโรงเรียนจันเสนเอ็งสุวรรณอนุสรณ์ และการประกวดกระทง

จุดเด่นของงานลอยกระทงวัดจันเสน คือมีขบวนแห่และบรรดานักกว้งชายหญิงที่มาช่วยงานด้วยความศรัทธา พระภิกษุ

สงฆ์จะร่วมพิธีลอยกระทงกับชาวบ้านในตอนเที่ยงคืนของวันเพ็ญ เดือนสิบสองเพราะมีความเชื่อว่าน้ำในบึงโบราณจันเสนจะกลายเป็น น้ำศักดิ์สิทธิ์ เสียววินาที่ก่อนเข้าสู่วันใหม่จึงเต็มไปด้วยสีสนและความสนุกสนาน

งานวันเกิดหลวงพ่อดและงานวันขึ้นปีใหม่

ในวันเพ็ญกลางเดือนยี่มีงานทำบุญคล้ายวันเกิดของ หลวงพ่อด พร้อมกับงานทำบุญขึ้นปีใหม่ ประเพณีนี้เกิดขึ้น ในสมัยหลวงพ่อดยังมีชีวิตอยู่ ถึงแม้ท่านจะมรณภาพไปแล้ว ชาวบ้านก็ยังยึดถือปฏิบัติกันมาจนถึงปัจจุบัน ด้วยท่านเป็นเกจิ อาจารย์ที่มีชื่อเสียงของจันเสน

ด้วยเหตุนี้วัดจึงเป็นศูนย์รวมในการสร้างสรรค์และรักษา ประเพณีท้องถิ่น ด้วยความร่วมมือร่วมใจของผู้นำและผู้คนใน ท้องถิ่น

ประเพณีกวนข้าวทิพย์

พิธีกวนข้าวทิพย์ ก่อนวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ซึ่งเป็น วันวิสาขบูชา ๑ วัน ชาวบ้านจะออกเรียรายข้าวของที่จะนำมา กวน ข้าวทิพย์ ซึ่งได้แก่ ข้าวตอก นม น้ำอ้อย น้ำผึ้ง ถั่ว งา มะพร้าว ผลไม้ตามฤดูกาล เช่น ทุเรียน ลำไย เป็นต้น โบราณจะใช้ ผลไม้ถึง ๑๐๘ ชนิด การกวนข้าวทิพย์เริ่มจากพราหมณ์ผู้ทำพิธี นำกะทิและส่วนผสมใส่ลงในกระทะใบบัว แล้วให้เด็กหญิงบริสุทธิ์ ใส่ชุดขาว เป็นผู้เริ่มกวนเป็นคนแรก ระหว่างที่กวนข้าวทิพย์ พระภิกษุจะเจริญพระพุทธมนต์ โดยเริ่มพิธีตั้งแต่เวลา ๙ นาฬิกา

ปีหนึ่งๆ จะกว่นข้าวทิพย์ถึง ๗-๙ กระทะ เมื่อกว่นเสร็จแล้วจึงนำไปถวายพระในตอนเช้าและแจกให้ชาวบ้านได้รับกันทั่วทุกคน

ศาลเจ้าพ่อคันบึงหรือศาลเจ้าพ่อนาคราช

ศาลนี้ตั้งอยู่ในบริเวณคันบึง หรือคันคูหนุมาน เป็นศาลเจ้าของชาวจีนแคะที่ทำไร่อยู่บริเวณนั้น ชาวจีนแคะไม่นิยมเข้าไปตลาด จึงสร้างศาลเจ้าไว้สักการบูชาเป็นของตนเอง ต่อมาคนไทยเชื้อสายจีนจึงได้จัดงานประเพณีศาลเจ้าพ่อและฉลองกันในวันสารทจีน มีการทำบุญที่วัดและศาลเจ้า ส่วนงานตรุษจีนจะมีการไหว้เจ้า ทั้งที่ศาลเจ้าและที่บ้าน

ศาลเจ้าพ่อดาบทอง

ศาลเจ้าพ่อดาบทองเป็นศาลหลังใหญ่ที่สุดสร้างขึ้นบริเวณหน้าตลาดจันเสน เดิมศาลเจ้าพ่อดาบทองเป็นเพียงศาลเล็กๆ ที่ไม่มีชื่อเสียงของชาวจีน ต่อมาเมื่อไปอัญเชิญเจ้าพ่อดาบทองมาจากประเทศจีน ศาลนี้จึงมีชื่อเรียกว่า ศาลเจ้าพ่อดาบทอง

ศาลเจ้าพ่อบุญคง

ศาลเจ้าพ่อบุญคงเป็นศาลเจ้าหลังเล็กกว่าศาลเจ้าพ่อดาบทอง ตั้งอยู่ทางใต้ของทางรถไฟ สร้างขึ้นในเวลาใกล้เคียงกับศาลเจ้าพ่อดาบทอง

ศาลเจ้าพ่อนาคราช

ศาลเจ้าพ่อดาบทอง

ศาลเจ้าพ่อบุญคง

ประเพณีทำบุญกลางบ้าน

หลังจากเทศกาลสงกรานต์ผ่านไปไม่นาน ชาวบ้านจะทำบุญกลางบ้าน เพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์ทั้งหมู่บ้าน โดยใช้สถานที่ใจกลางบ้านหรือจุดกึ่งกลางของหมู่บ้านเป็นที่ทำพิธี โดยโยนสายสิญจน์จากใจกลางหมู่บ้านไปยังปะรำพิธี ซึ่งเลือกสร้างไว้ที่ใกล้ๆ บริเวณนั้น

ปะรำพิธีจะปลูกเป็นโรงขึ้นอย่างง่าย มุงด้วยทางมะพร้าวหรือใบไม้อื่นๆ ตรงชายคาทั้งสองมุมแขวนเครื่องบวงสรวงบูชา ที่ใส่เครื่องบวงสรวงนี้ ใช้ไม้ไผ่สานเป็นตาราง มุมทั้งสี่ผูกเชือกรวมไว้ที่ปลาย ลักษณะคล้ายชะลอมเล็กๆ ใส่พริกแห้ง หอม กระเทียม เครื่องร้อย ได้แก่ กล้วย ข้าวดำ ข้าวแดง ข้าวเหลือง และกรวยซึ่งทำจากใบไม้เล็กๆ สำหรับใส่อาหารคาวหวานทั้งหมด จัดไว้อย่างละหนึ่งร้อยชิ้น มากพลู และเมียงอีกอย่างละหนึ่งร้อยชิ้น สิ่งที่จะขาดไม่ได้คือ ข้าวเหนียวที่ปั้นเป็นรูปสัตว์ขนาดเล็กต่างๆ เช่น ปลา ครุ โค สัตว์เหล่านี้ใช้แทนผู้คน ช้าง ม้า วัว ควายภายในหมู่บ้าน โดยมีจุดหมายเพื่อจะหลอกผีว่าสิ่งที่มีชีวิตในรูปของดินนั้นได้ตายไปแล้ว เพื่อจะได้ไม่สนใจสิ่งมีชีวิตในปัจจุบันต่อไป

ส่วนพิธีทางศาสนาจะนิมนต์พระสงฆ์เจ็ดถึงเก้ารูปมาเจริญพระพุทธมนต์ในตอนเย็นเป็นเวลา ๓ วัน วันสุดท้ายจะมีการประพรมน้ำมนต์ ปัจจุบันมีผู้เข้าร่วมพิธีไม่มากเหมือนดังแต่ก่อน

ภูมิปัญญาไทยในจันเสน ตาขุน ดั่งเงิน

นายขุน ดั่งเงิน หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า ตาขุน เกิดเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๖ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปีที่ท่านเกิดเป็นปีที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร (รัชกาลที่ ๖) ทรงสำเร็จการศึกษาจากประเทศอังกฤษ และเสด็จนิวัตประเทศไทย ตาขุนถึงแก่กรรมด้วยโรคชราในปี พ.ศ. ๒๕๔๐

ตาขุนเป็นบุตรของนางทา และนายทา ดั่งเงิน เกิดที่ตำบลโคกกระเทียม อำเภอเมืองจังหวัดลพบุรี มีพี่น้องทั้งหมด ๗ คน ท่านสืบเชื้อสายมาจากลาวพวนที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ที่จังหวัดลพบุรี ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ตาขุนได้เรียนหนังสือกับพระที่วัดโคกกระเทียมจนอ่านออกเขียนได้ เมื่อ

อายุได้ ๑๘ ปี เดินทางมากับญาติพี่น้องเข้าไปหักร้างทางพง
ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านดงมัน ตำบลจันเสน ซึ่งขณะนั้นมีผู้เข้าไปอาศัย
อยู่ก่อนเพียงสองสามครอบครัวเท่านั้น

พื้นที่ของบ้านดงมันส่วนใหญ่เป็นป่าไม้ไผ่ ชาวบ้านที่
เข้าไปใหม่ก็จะทำนา แต่บางครั้งก็ยังไม่พอกิน ต้องอาศัยขุดเผือก
ขุดกลอยประทังชีวิตแทนข้าว นี่คือการเริ่มต้นชีวิตของตาขุน ดั่งเงิน
แห่งบ้านดงมัน

เมื่อตาขุนอายุได้ ๒๓ ปี ก็ได้ผูกสมักรักใคร่กับนางผิว
ซึ่งมีพื้นเพอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา จังหวัดสิงห์บุรี ทั้งสองได้ร่วมกัน
สร้างครอบครัวด้วยความรัก ความเข้าใจ และการให้อภัยซึ่งกัน
และกัน จนมีบุตรธิดาด้วยกัน ๖ คน

ตาขุนเป็นคนขยันหมั่นเพียร ละเอียดลึกซึ่ง ช่างทดลอง
ช่างสังเกต แสวงหาความรู้ให้ทันต่อเหตุการณ์ที่อยู่รอบตัวอยู่เสมอ
และจะพึงพาตนเองก่อนที่จะขอความช่วยเหลือจากผู้อื่น

สิ่งที่น่ายกย่องชมเชยมากที่สุดของตาขุนคือ การเป็น
นักประดิษฐ์ที่มีความชำนาญ จากการสั่งสมประสบการณ์มานาน
นับสิบๆ ปี สิ่งของเครื่องใช้ที่ท่านประดิษฐ์ขึ้นมาจึงแฝงไว้ด้วย
ศิลปะที่งดงาม และความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของท่านเอง

การทอผ้า

ตาขุนเคยปลูกฝ้ายไว้สำหรับทอผ้าขึ้นใช้เอง ต่อมาเมื่อ
มีเสื่อผ้าสำเร็จรูปมากขึ้น ท่านจึงทำด้ายสำหรับถักแห เพื่อใช้ในการ
หาปลา ตาขุนจะปลูกฝ้ายไว้บริเวณรอบๆ บ้านเมื่อฝ้ายแก่ก็จะ

นำดอกฝ้ายมาตากแดดจนแห้ง แล้วนำอ้วมาแยกเมล็ดออกจากฝ้าย เมื่อปุยฝ้ายแตกฟูมากๆ จึงนำมาติดด้วยกึ่งให้ฟูขึ้นอีก จากนั้นก็จะแผ่ฝ้ายให้เป็นแผ่น ใช้มือม้วนฝ้ายพันไปรอบๆ แกนไม้ให้แน่น นำฝ้ายที่ม้วนแล้วเข็นออกมาเป็นเส้นด้าย โดยใช้ในเป็นตัวกรอครั้งแรก แล้วนำกวักมาหมุนแกน จะได้เส้นด้ายที่เป็นม้วนกลม เสร็จแล้วท่านนำฝ้ายที่ได้มารวมกันเป็นก้อนใส่หม้อเหน้าข้าวลงไป แล้วนำไปตากแดด จากนั้นก็จะเป็นกรรมวิธีการย้อม ถ้าอยากได้สีแดงก็ใช้เปลือกมะตูมมาต้ม สีดำได้จากต้นตะโก สีเหลืองได้จากขมิ้น สีม่วงได้จากดอกอัญชัน แล้วจึงนำไปใส่สีที่ทอผ้าและกระสวยเพื่อทอเส้นด้ายออกมาเป็นผืนผ้า

กระบวนการทอผ้า ภาษาถิ่นของลาวพวนและอีสานเรียกว่า "การตำหูก" เมื่อทอผ้าเสร็จตาขุนก็จะนำมาตัดเย็บเป็นเสื้อผ้าใส่ด้วยตนเอง ชายชาวที่ชาวบ้านเรียกว่าตาขุนคนนี้เป็นคนที่ละเอียดถี่ถ้วน ทำงานได้เกือบทุกอย่าง แม้กระทั่งการทอผ้า การตัดเย็บเสื้อผ้าที่ผู้ชายน้อยคนนักจะทำได้

การปลูกต้นยาสูบ

ตาขุนจะปลูกต้นยาสูบ นำใบยาสูบไปตากแห้ง แล้วนำไปปรุงเป็นยาเส้นไว้สูบ ตลอดจนทำชุดไฟที่ใช้จุดเรียก "ไฟตอก"

เครื่องสีข้าว

สมัยก่อนการกะเทาะข้าวเปลือกออกจากเมล็ด ทำได้โดยใช้วิธีการตำข้าว ซึ่งจะต้องตำเก็บไว้กินทุกวัน จึงเป็นที่มาของสำนวนไทยว่า "ตำข้าวสารกรอกหม้อ" ซึ่งหมายถึงการตำข้าว

เพียงแค่พอกินไปมือหนึ่งๆ คือนำข้าวเปลือกมาตำครึ่งหนึ่งพอที่จะหุงกินในมือหนึ่งเท่านั้น ไม่ตำเพื่อไว้มืออื่น ซึ่งเป็นลักษณะของคนเกียจคร้าน ข้าวที่ได้จากการตำข้าวชาวบ้านเรียกว่า “ข้าวซ้อมมือ”

ต่อมาเพื่อนบ้านของตาขุนได้ไปซื้อเครื่องสีข้าวมาใช้เป็นเครื่องทุ่นแรง สีข้าวได้เร็วและได้ปริมาณมากกว่าการตำข้าวด้วยครก ตาขุนนั่งพิจารณาสังเกตลักษณะของเครื่องสีข้าวแล้วจึงเริ่มฝึกหัดทดลองทำเป็นเวลาถึง ๑ ปีเต็มจึงประสบความสำเร็จ

การทำเครื่องสีข้าวของตาขุนเริ่มจากการตัดไม้ไผ่ แล้วนำไปสานเป็นลายขัด ส่วนประกอบที่เป็นแกนสำคัญจะใช้ไม้เนื้อแข็งที่หาได้ในท้องถิ่น เช่น ไม้มะขามเทศ นำมาทำเป็นส่วนบนแล้วใส่แกนมือหมุนหุ้มด้วยไม้ไผ่ สานขัดลายคล้ายเข่ง ส่วนตอนล่างใช้ไม้แสมหรือแกนซี่เหล็กสาน แกะร่องเป็นพื้นปลาที่หน้าตัดของแกนไม้ หุ้มด้วยไม้ไผ่สานลายขัดเข่งเช่นเดียวกัน ข้างล่างเป็นกระจาดรองข้าวที่สีแล้ว

เครื่องมือเครื่องใช้ในการตีมีด

ตาขุนทำมีดขึ้นใช้เอง การตีมีดจักตอกไว้ใช้ในการจักสาน กระบุง ตะกร้า กระจาด กระซอน กระพ้อม ข้อง และเครื่องใช้จักสานอื่นๆ จะต้องใช้มีดที่ปลายเรียว ปลายแหลม และที่สำคัญต้องคมอยู่เสมอ ส่วนด้ามทำด้วยไม้เนื้อแข็ง ด้ามนั้นจะต้องยาวเพื่อช่วยในการผ่อนแรง และสามารถบังคับปลายมีดได้ เวลาใช้จะหนีบปลายมีดไว้ที่รักแร้

ดาขุนมีอุปกรณ์ดีเลิศครบชุด ได้แก่ เครื่องสูบลม เตาเผา ทั้ง ค้อน และคีมสำหรับตีเหล็กซึ่งดาขุนมักเก็บไว้อย่างดี

เครื่องมือเครื่องใช้ในการจับปลา

เครื่องมือเหล่านี้ ได้แก่ สุ่ม ต้ม ข้อง แห เป็นต้น หมู่บ้าน ดงมันตั้งอยู่บริเวณที่ดอนแหล่งน้ำจึงมีน้อย สมัยนั้นยังไม่มีคลองชลประทาน ดาขุนและชาวบ้าน จึงมักจะมาดักปลากันที่หนองชะโด ซึ่งเป็นพื้นที่ใกล้เคียงกับบ้านดงมัน

หนองชะโดเป็นหนองน้ำที่มีปลาชุกชุมในช่วงฤดูฝน ชาวบ้าน ดงมันและบ้านน้ำจั้นมักจะพากันมาหาปลากันที่หนองน้ำแห่งนี้

เครื่องมือเครื่องใช้ในการดักจับสัตว์

เครื่องมือที่ใช้ในการดักจับสัตว์ เช่น หน้าไม้ กรงต่อนกลุ่ม ตานดักนก หรือตาข่ายดักนก คนสมัยก่อนจะทำหน้าไม้ไว้ใช้กันทุก หลังคาเรือน เวลาไปไร่นาหรือเดินทางไกลไปป่าก็จะนำติดตัวไปด้วยเสมอ เพื่อใช้สำหรับยิงสัตว์และป้องกันตนเอง เนื่องจาก บ้านดงมันในสมัยนั้นยังเป็นป่าจึงมีสัตว์ป่าชุกชุม

ถึงแม้จะใช้ปืนลูกซองปืนแก๊ปในเวลาถัดมา แต่ชาวบ้าน ก็ยังใช้หน้าไม้อยู่ พวกโจรผู้ร้ายกลัวคนที่ยิงหน้าไม้ได้แม่นยำมากกว่าปืน เพราะเงียบไม่มีเสียง ลูกดอกที่แทงเข้าไปในเนื้อลึกลงไป ถึงกระดูก ทำให้เคลื่อนไหวไม่ได้

ดาขุนเป็นผู้ที่ยิงหน้าไม้ได้แม่นยำที่สุดคนหนึ่ง จนมีผู้มา ทำพิธีจนฝีมือ ปรากฏว่าท่านสามารถยิงถูกคมมีดได้ ครั้งหนึ่งมี ผู้นำสวดค์แดงมาให้ท่านยิงเข้ารู ท่านก็ยิงเข้ารูสวดค์แดงที่เป็นเป้า

ตาชุนกับหน้าไม้

นั้นได้ หน้าไม้มีรูปร่างคล้ายธนู ใช้อยู่ในแนวนานกับพื้น การยิงมี
การเล็งเป้าคล้ายปืน ผู้ยิงจึงต้องใช้สมาธิอย่างดีจึงจะยิงได้ตรงเป้า

การประดิษฐ์สิ่งของเครื่องใช้ในครัวเรือน

เครื่องใช้ในครัวเรือน ได้แก่

๑. กระออมตักน้ำ เป็นคำภาษาท้องถิ่นของภาคอีสานที่
เรียกภาชนะตักน้ำที่ลักษณะคล้ายถึงว่า "กระออม" หรือ "คูดักน้ำ"
กระออมจึงเป็นคำเก่าที่ใช้เรียกภาชนะที่ใช้ตักน้ำมาตั้งแต่โบราณ

ตาชุนทำกระออมหรือภาชนะตักน้ำจากไม้ไผ่ เส้นลวด
หรือเส้นเหล็กที่เหลื่อใช้ การที่น้ำไม่รั่วไหลออกมาตามลายไม้ที่
ขัดกันนั้นเป็นเพราะใช้ชันผสมกับน้ำมันยางทา แล้วนำไปตากแดด
ให้แห้งเสียก่อน

จากสภาพของบ้านดงมันที่มีแหล่งน้ำน้อยเนื่องจากเป็นพื้นที่ดอน ชาวบ้านจึงต้องขุดบ่อน้ำไว้ใช้เอง โดยใช้กระอมตักน้ำขึ้นมาใช้ กระอมจึงเป็นเครื่องใช้ที่จำเป็นและสำคัญของชาวดงมันในสมัยนั้น

๒. กระจั่ว เป็นเครื่องใช้สำหรับตักอาหาร ทำมาจากกะลามะพร้าว ด้ามเป็นไม้หรือหวาย โดยนำกะลามะพร้าวมาตัดเป็นรูปตามที่ต้องการ แล้วนำมาขัดผิวให้เรียบจนเป็นมัน เจาะรูสำหรับต่อกับด้าม ซึ่งอาจจะเป็นหวายหรือไม้ก็ได้ ตรงปลายด้ามที่จับจะเหลาให้แบน เพื่อที่จะได้จับได้อย่างถนัดและกระชับมือ

๓. กระต่ายขูดมะพร้าว ใช้สำหรับขูดมะพร้าว แล้วนำมะพร้าวมาคั้นกะทิเพื่อประกอบอาหาร ตัวกระต่ายทำจากไม้ยอป่า เนื่องจากเป็นไม้ที่นำมาแกะสลักเสลาเป็นรูปได้ง่าย

กระต่ายขูดมะพร้าวนี้จะทำเป็นรูปกระต่ายหมอบในอิริยาบถต่างๆ แล้วใส่เหล็กแบนๆ ที่ทำเป็นซี่เล็กๆ คล้ายฟัน เรียกว่า “ฟันกระต่าย” ใช้สำหรับขูดมะพร้าว

๔. สว่านเจาะไม้ ตาขุนได้ทำสว่านเจาะรูไว้หลายชนิด โดยเริ่มต้นจากเครื่องเจาะไม้แบบโบราณ แกนสว่านจะเป็นเหล็ก ต่อจากนั้นได้พัฒนาให้สามารถใช้ประโยชน์จากสว่านได้มากกว่าเดิม โดยเปลี่ยนหัวเดียวสำหรับเจาะได้รูเดียว เป็นหัวเดียวเหล็กสองหัว เมื่อเจาะรูไม้ เช่น กะลามะพร้าว จะได้วงกลมที่มีขนาดเท่ากับเส้นผ่าศูนย์กลางของเดือยนอก และรูตรงกลางแผ่นวงกลมด้วยจากเดือยวงใน เป็นการประดิษฐ์เครื่องใช้ให้มีประโยชน์และพัฒนาการใช้งานมากขึ้น

“รุจิรา เขาว์ธรรม”

อาจารย์รุจิรา เขาว์ธรรม เป็นอาจารย์ ๒ ระดับ ๗ โรงเรียนจันเสนเอ็งสุวรรณอนุสรณ์ ผู้ตั้งโครงการยุวมัคคุเทศก์ และเป็นประธานกรรมการฝ่ายภัณ ารักษ์ พิพิธภัณ ์จันเสน

ความรู้สึกรักและหวงแหนโบราณวัตถุและโบราณสถาน ซึ่งเป็นสมบัติของชุมชน และต้องการปลูกฝังให้เยาวชนในท้องถิ่นได้รู้จักรักษาสมบัติอันมีค่าที่บรรพบุรุษได้สั่งสมไว้ให้ ทำให้อาจารย์รุจิรา เขาว์ธรรม ริเริ่มโครงการยุวมัคคุเทศน์ เพื่อให้นักเรียนแนะนำและให้ความรู้แก่ผู้ที่มาชมพิพิธภัณ ์จันเสน

ทางพิพิธภัณ ์ ได้จัดกิจกรรมอบรมเยาวชนในท้องถิ่นเพื่อเป็นอาสาสมัครดูแลพิพิธภัณ ์ เยาวชนที่เข้าอบรมมีตั้งแต่ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ จนถึงระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ซึ่งมาจากโรงเรียนต่างๆ รวม ๖๐ คน

ใบหน้าที่ยิ้มแย้มของกลุ่มอาสาสมัครในโครงการยุวมัคคุเทศก์

การอบรมนั้นจะแบ่งนักเรียนเป็นกลุ่มย่อยๆ โดยให้ความรู้เกี่ยวกับสภาพเมืองโบราณจันเสนและประวัติความเป็นมาของสถานที่ต่างๆ ของจันเสน โดยให้นักเรียนไปฝึกภาคสนาม ด้วยการไปสอบถามชาวบ้านที่อยู่บริเวณนั้นเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของสถานที่ต่างๆ นิทานท้องถิ่น การใช้ประโยชน์จากพื้นที่สภาพแวดล้อม และการเปลี่ยนแปลงจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งสถานที่ต่างๆ เหล่านี้ตั้งอยู่ในบริเวณรอบๆ วัดจันเสน จึงทำให้การสำรวจข้อมูลเป็นไปอย่างสะดวก

หลังจากการอบรมพระครูนิวิฐธรรมจันทร์จะเป็นผู้มอบเกียรติบัตรให้แก่นักเรียนที่เข้าร่วมโครงการยุวมัคคุเทศก์ ซึ่งสร้างความภาคภูมิใจให้แก่เยาวชนอาสาสมัครเป็นอย่างมาก

ความทรงจำอันดีที่จันเสน

ล้นเกล้าฯ ของชาวจันเสน

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เสด็จพระราชดำเนินมาทรงประกอบพิธีบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ และเป็นประธานในพิธีเปิดพิพิธภัณฑ์ “จันเสน เมื่อวันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๔๒ ณ พระมหาธาตุเจดีย์ อำเภอดาคลี จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งนับเป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อม ที่ครั้งหนึ่งชาวจันเสนได้มีโอกาสเฝ้าทูลละอองพระบาทแทบเบื้องพระยุคลบาท ชาวจันเสนจะขอตริังตราไว้ในความทรงจำอันงดงามไปนานแสนนาน

ความทรงจำเกี่ยวกับสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ของยุวมัคคุเทศก์

คำบอกเล่าของข้ามะเลียง เซา์ธรรม

“เมื่อวันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๔๒ ข้าพเจ้า
ได้มีโอกาสเฝ้าทูลละอองพระบาท สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ
สยามบรมราชกุมารีเสด็จพระราชดำเนินมาทรงประกอบพิธีบรรจุ
พระบรมสารีริกธาตุในพระมหาเจดีย์ศรีจันเสน

ก่อนถึงงานทางวัดจันเสนมีการเตรียมการด้านอาคารสถานที่
เพื่อรับเสด็จ มีการตกแต่งถนนบริเวณอาคาร และพระมหาธาตุ
เจดีย์จันเสน ซึ่งเป็นที่ตั้งของพิพิธภัณฑ จันเสน ข้าพเจ้าและเพื่อนๆ
๒๖ คน ได้รับการคัดเลือกให้ทำหน้าที่บรรยายในพิพิธภัณฑ จันเสน
ซึ่งเป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อมที่ข้าพเจ้าและเพื่อนๆ
ได้เข้าเฝ้าฯ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
อย่างใกล้ชิด

เวลา ๑๔.๕๐ นาฬิกา ภายในพิพิธภัณฑ มีบุคคลต่างๆ
อาทิ อาจารย์วันิดา พึ่งสุนทร อาจารย์ปราณี วงษ์เทศ คุณดานิจ
หิณฐิระนันท์ บุคคลท่านหลังนี้ข้าพเจ้ารู้จักและจดจำได้ว่าเป็น
ผู้ค้นพบเมืองโบราณจันเสนจากภาพถ่ายทางอากาศและมีการ
สำรวจในเวลาต่อมา

วันนี้เป็นวันสำคัญของข้าพเจ้าที่สุดอีกวันหนึ่งที่ได้พบบุคคล
สำคัญหลายๆ ท่าน เดิมข้าพเจ้าคิดว่าเรื่องราวประวัติศาสตร์และ

นักวิชาการทางประวัติศาสตร์เป็นเรื่องไกลตัว เป็นเรื่องที่เข้าใจยาก แต่วันนี้เรื่องทั้งหลายนั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้กับตัวของข้าพเจ้าเอง และสามารถสัมผัสได้ด้วยตนเอง

จันแสนเป็นเมืองโบราณ ห่างจากจันแสนไปอีก ๒ กิโลเมตร ก็เป็นแหล่งโบราณคดีบ้านใหม่ชัยมงคล ซึ่งมีความสำคัญตั้งแต่สมัยยุคก่อนประวัติศาสตร์ จันแสนเป็นเมืองแรกๆ ของสมัยทวารวดี สมัยที่เรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ข้าพเจ้ารู้สึกสับสนในเรื่องเหล่านี้ แต่เมื่อได้เข้ามาศึกษาโครงการก็ทำให้เห็นความสำคัญของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมากขึ้นซึ่งล้วนเป็นเรื่องที่อยู่ติดกับตัวเรามากที่สุด

จากการที่ข้าพเจ้าได้ร่วมกิจกรรมของพิพิธภัณฑ จันแสนในปี พ.ศ. ๒๕๓๙ เป็นต้นมา และได้เข้ารับการอบรมในโครงการอาสาสมัครยุวมัคคุเทศก์ในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ตลอดจนได้เข้าร่วมกิจกรรมอีกหลายครั้ง ทำให้ข้าพเจ้าได้สมัครเป็นอาสาสมัครทำหน้าที่ในวันหยุดร่วมกับเพื่อนอีกอย่างน้อย ๖ ครั้ง จนถึงสิ้นปี ๒๕๔๒ และในวันเสาร์-อาทิตย์ และวันหยุดราชการ จะมีเพื่อนๆ มาอยู่เวรอย่างน้อยวันละ ๔ คน หลังจากพิพิธภัณฑ จันแสนมีพิธีเปิดอย่างเป็นทางการแล้ว ข้าพเจ้าคิดว่าจำนวนผู้เข้าชมมีมากขึ้น และการเข้าชมเป็นหมู่คณะจากสถานศึกษาก็มีจำนวนมากขึ้นด้วย

ข้าพเจ้าในฐานะยุวมัคคุเทศก์พิพิธภัณฑ จันแสน ขอเชิญชวนทุกท่านที่มีความสนใจในประวัติศาสตร์ เข้าชมพิพิธภัณฑ จันแสนได้ทุกวัน”

จะปลูกฝังอย่างไรให้เด็กรักท้องถิ่น

การอบรมสั่งสอนและแนะนำข้อปฏิบัติที่ผู้ปกครองถ่ายทอดไปยังบุตรหลาน จะโดยรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม ย่อมส่งผลถึงเด็กไม่มากนักน้อย เด็กหญิงณิน ทองมัน และเด็กชายวฑูร ทองมัน สองพี่น้องที่ได้เข้าร่วมกิจกรรมยุวมัคคุเทศก์ของอาจารย์รุจิรา เชาว์ธรรม จากการพูดคุยกับนาย วินัย ทองมัน และนางทองพิน ทองมัน บิดาและมารดาของเด็กทั้งสองคนถึงวิธีการอบรมเลี้ยงดูบุตร ทั้งสองได้ให้แนวคิดในการเลี้ยงดูว่า

“ไม่ได้เน้นให้ลูกเรียนอย่างเดียว แต่จะส่งเสริมสนับสนุนกิจกรรมให้ลูกๆ เรียนอย่างเป็นสุข ช่วยเหลือสังคม เห็นอกเห็นใจผู้อื่น ซึ่งปัจจุบันผู้ปกครองมักมุ่งเน้นให้เด็กเรียนอย่างเดียว เวลาพักผ่อนก็เล่นเกมคอมพิวเตอร์ ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้ทำให้เด็กมี

ยุวมัคคุเทศก์กับ
ความภาคภูมิใจ
ในท้องถิ่น

สังคมค่อนข้างแคบ ต้องการเอาชนะ ต้องการแข่งขันอยู่ตลอดเวลา ถามว่าเด็กมีความสุขจริงๆ ไหม เราควรปลูกฝังให้เด็กรู้ว่าจะทำอย่างไรเขาจึงอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข การให้เด็กได้ร่วมกิจกรรมทางสังคม จะช่วยให้เด็กเข้าใจธรรมชาติของสังคม และมีความรักผูกพันกับท้องถิ่นด้วย”

ทั้งญานินและวรุทเป็นเด็กที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมของโรงเรียนและชุมชนที่ขอไปช่วยงานมากมาย บุคลิกที่เด่นชัดคือ ฉลาด รู้จักกาลเทศะ ร่าเริง กล้าแสดงออก มีปฏิภาณดี

เด็กชายวรุท ทองมัน นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนปรียาโชติ ได้เขียนเรื่องการเป็นยุวมัคคุเทศก์ไว้ว่า

“ผมมีความรู้สึกภูมิใจในขณะที่เฝ้าทูลละอองพระบาท สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และคิดว่าวันนั้นคงเป็นวันที่ดีที่สุดในชีวิตของผม

ก่อนที่ผมจะมีแรงบันดาลใจเป็นยุวมัคคุเทศก์ ผมได้มาเที่ยวที่พิพิธภัณฑ จันแสน ได้พบพี่ๆ ที่เป็นมัคคุเทศก์ที่พิพิธภัณฑ ผมจึงอยากเป็นยุวมัคคุเทศก์ เพราะพี่บอกว่าถ้าอยากเป็นอย่างพี่ก็ต้องมีความเชื่อมั่นในตนเองและกล้าแสดงออก ผมจึงทำตามที่พี่บอก เมื่ออาจารย์รุจิรา เชาว์ธรรม เปิดรับสมัครยุวมัคคุเทศก์ แม้กีฬาผมไปสมัครและเข้าค่ายเป็นเวลา ๒ วัน

เมื่อได้เป็นมัคคุเทศก์ผมรู้สึกภูมิใจในตนเอง และจะทำหน้าที่ของตนเองให้ดีที่สุด เพื่อจันแสนจะได้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีคนมาเที่ยวชมมากขึ้น

ขณะที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินมาที่ตู้แทนหินบดยา ตรัสถามว่า **“ที่เป็นรูป กลีบบัวคืออะไร”** ผมตอบว่า **“หินบดยาครับ”** พระองค์ตรัสถามต่อไปว่า **“มีประโยชน์อย่างไร”** ผมตอบว่า **“บดยา บดสมุนไพร หรือเมล็ดธัญพืชครับ”** ก่อนที่พระองค์จะเสด็จพระราชดำเนินกลับ มีรับสั่งว่า **“ขอให้เก่งเหมือนคุณตาขุนนะ”** ผมจำพระราชดำรัส สุดท้ายได้แม่นย่ำ”

เด็กหญิงณิน ทองมัน นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ โรงเรียนตากลีประชาสรรค์ ตำบลตากลี อำเภอตากลี จังหวัด นครสวรรค์ ได้เขียนถึงความภูมิใจในท้องถิ่นไว้ว่า

“ดิฉันได้เป็นมัคคุเทศก์พิพิธภัณฑสถานมานานแล้ว ก่อนที่ดิฉันจะมาเป็นมัคคุเทศก์ดิฉันมีความรู้ดีกว่าเราน่าจะทำประโยชน์ให้สังคมที่เราอยู่”

หินบดยา ภูมิปัญญาไทยในอดีต

ตอนที่ดิฉันอยู่ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ คุณครูก็พาไปศึกษาที่พิพิธภัณฑ จันแสน ภายในพิพิธภัณฑ จันแสนแห่งนี้มีมัคคุเทศก์บรรยายประจำตัว ดิฉันมีความรู้สึกว่ายากเป็นมัคคุเทศก์ แม่จึงพาดิฉันมาเข้าร่วมโครงการฝึกอบรม ก่อนมาเป็นมัคคุเทศก์ดิฉันรู้สึกกลัวมาก เพราะยังไม่รู้เรื่องราวอะไรมากนัก หลังจากที่มาฝึกอบรมเป็นมัคคุเทศก์ดิฉันก็ได้รู้ว่าจันแสนเป็นเมืองโบราณสมัยก่อนประวัติศาสตร์ของประเทศไทย

ดิฉันมีความรู้เกี่ยวกับวัตถุโบราณที่ขุดค้นพบมากกว่าตอนที่ครูพามาฟังคำบรรยายที่นี้เสียอีก หลังจากนั้นวันที่พวกเราออกอย่ก็มาถึง นั่นก็คือวันที่เฝ้าทูลละอองพระบาท สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

ทุกคนมีความรู้สึกที่เหมือนกันคือภาคภูมิใจในท้องถิ่นของเราที่มีแหล่งท่องเที่ยวที่ดีและน่าสนใจ ดิฉันยังจดจำช่วงเวลาที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จมาที่ตู้ที่ดิฉันบรรยาย ดิฉันมีความรู้สึกว่ามันเหมือนหัวใจจะกระเด็นออกมาอยู่ข้างนอก เพราะว่าพวกเราทุกคนไม่เคยมีโอกาสดำอยู่ใกล้พระองค์ท่านเหมือนในวันนี้ ทุกคนจึงมีความภาคภูมิใจในท้องถิ่นอย่างที่สุด”

จันเสนจะเป็นอย่างไรในอนาคต

บริษัท เครือซิเมนต์ไทยจำกัด (มหาชน) ได้จัดโครงการไทยรักไทย “จันเสนสัญจร” เมื่อวันที่ ๓๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๒ มีนักเขียน นักวิชาการ นักโบราณคดี ร่วมในโครงการมากมาย อาทิ ดร.นิจ หิฎฐิระนันท์ รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม นายนิวัติ กองเพียร นายวาณิช จรุงกิจอนันต์ นายมานพ ถนอมศรี ได้มีการพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับความเป็นไปของจันเสนในอนาคตที่บริเวณศาลาท่าน้ำในบึงจันเสน บรรยากาศในการสนทนาเป็นแบบกันเอง

นิวัติ กองเพียร นักเขียนชื่อดังในหน้าหนังสือพิมพ์และนิตยสารได้เปิดประเด็นว่า “ในอนาคตหากต้องมีการบูรณะปฏิสังขรณ์พิพิธภัณฑสถาน ทางวัดจะนำเงินจากที่ใดมาใช้ ควรหรือไม่ที่จะมีการเก็บค่าเข้าชมพิพิธภัณฑสถาน เพื่อนำเงินส่วนนี้มาซ่อมแซมบูรณะพิพิธภัณฑสถาน ในอนาคต”

วาณิช จรุงกิจอนันต์ นักเขียนชื่อดังในนิตยสาร หนังสือพิมพ์ และเป็นนักวิจารณ์ได้ให้ข้อคิดว่า “ไม่ควรมีการเก็บค่าเข้าชม เพราะจะทำให้คล้ายกับสินค้า แต่ควรหากิจกรรมมาสนับสนุนส่งเสริมให้พิพิธภัณฑสถาน เติบโตขึ้นได้ โดยไม่ต้องพึ่งพางบประมาณจากส่วนราชการหรือรัฐ”

รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม นักโบราณคดี ได้กล่าวถึงจันเสนว่า “ความเจริญทางด้านเทคโนโลยีใหม่ๆ ทำลาย

บรรยากาศแบบกันเองในโครงการฯ จันเสนสัญจร

สิ่งแวดล้อมเดิมๆ และพิพิธภัณฑสถานเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งเดียวที่ไม่ใช้เงินงบประมาณของแผ่นดิน แต่สำเร็จได้ด้วยความร่วมมือของคนในสังคมจันเสน ทำให้พิพิธภัณฑสถานเป็นศูนย์รวมที่ชักชวนสายใยชีวิตของชุมชน โครงการทอผ้า ประดิษฐ์เศษวัสดุต่างๆ แสดงให้เห็นความเป็นอยู่อย่างพอเพียงตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัฐบาลอย่าทอดทิ้งทุนนิยมมาแย่งทรัพยากรท้องถิ่น และน่าจะนำตัวอย่างการดำเนินงานของพิพิธภัณฑสถานจันเสนเป็นตัวอย่างในการดำรงอยู่ของพิพิธภัณฑสถานอื่นๆ มนุษย์มีอดีต ควรนำอดีตมาทำให้ปัจจุบันอยู่ได้ ควรนำอดีตมาจุดประกายในการดำเนินชีวิต”

ดร.นิจ หิญชีระนันท์ ได้กล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงของ สังคมจันเสนว่า “เริ่มเปลี่ยนแปลงไป มีร้านสิ่งก่อสร้างมากขึ้น ซึ่งอาจจะเสียความเป็นเอกเทศของความเป็นจันเสนได้ในอนาคต”

จิรภัทร กล่อมสกุล นายอำเภอตากลี ได้กล่าวถึงการ จัดตั้งชมรม “เรารักจันเสน” สภาวัฒนธรรม และโครงการ ยุวมัคคุเทศก์ ที่มีการบริหารงานโดยคนจันเสน

จากการสัมมนาอย่างไม่เป็นทางการของโครงการจันเสน สัญจร ได้สะท้อนมุมมองในการดำเนินการของพิพิธภัณฑ์ “จันเสน ที่จะให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาพิพิธภัณฑ์” และควรจัด กิจกรรมที่เลี้ยงตนเองได้

หลายความคิดหลากหลายข้อเสนอแนะที่นักวิชาการ นักเขียน นักโบราณคดี วิเคราะห์วิจารณ์ด้วยความห่วงใยในความเป็นไป ของจันเสนในอนาคต

ความตอนหนึ่งใน “จันเสนเมืองทวารวดีที่ถูกกลืน” ซึ่ง ดร.นิจ หิณญะธีระนันท์ ได้เขียนไว้อย่างน่าคิดว่า “**เรื่องของชีวิตไม่ว่าจะอยู่ในระดับครอบครัวหรือระดับชาติก็ตาม เราต้องเรียนรู้อดีตเพื่อเข้าใจปัจจุบัน และเพื่อวางโครงการสำหรับอนาคต หรือที่ท่านวินสตัน เชอร์ชิล รัฐบุรุษอังกฤษได้กล่าวว่า เราจะก้าวหน้าไปได้เพียงใดนั้นย่อมขึ้นอยู่กับความจริงว่า เราสามารถย้อนกลับไปข้างหลังได้ไกลเท่าใด**”

นี่คือการสะท้อนความคิดว่า การศึกษาเรื่องในประวัติศาสตร์มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตในปัจจุบันอย่างยิ่ง

รองศาสตราจารย์ศรีศัคดี วัลลิโกดม ได้เขียนไว้ใน “สังคมและวัฒนธรรมจันเสน เมืองแรกเริ่มในลุ่มแม่น้ำลพบุรี-ป่าสัก” ว่า “**การสิ้นสุดของสงครามเย็นและการจัดระเบียบโลกใหม่ให้เป็นหนึ่งเดียวกันที่เรียกกันว่า “โลกาภิวัตน์” นั้นเป็นอันตรายต่อการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมและหลักฐานทางประวัติศาสตร์โบราณในสังคมไทยอย่างยิ่ง เพราะแก่นแท้ของโลกาภิวัตน์ ก็คือ ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรี ที่เป็นวัตถุนิยมซึ่งกำลังจะเปลี่ยนสังคมชวาณาแต่ดั้งเดิมของไทยให้กลายเป็นสังคมอุตสาหกรรมใหม่ (NICS)”**

กระแสการเปลี่ยนแปลงในสังคมได้สร้างปัญหาต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในสังคมอย่างยิ่ง ทั้งทางด้านสภาพสิ่งแวดล้อม ขนบธรรมเนียมประเพณี และคติความเชื่อ พิพิภรณ์ จันเสนและวิถีชีวิตของคนในจันเสนจะทวนกระแสแห่ง

การปรับเปลี่ยนทางโครงสร้างของสังคมได้นานเท่าใดนั้น ผู้ที่ให้คำตอบได้ดี น่าจะได้แก่เยาวชนคนรุ่นต่อไป จึงเป็นหน้าที่ของผู้เกี่ยวข้องที่จะช่วยกันสร้าง สืบสาน ถวายทอดความห่วงหา ความรัก และความภาคภูมิใจในแผ่นดินเกิดของตนเอง จากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่งโดยไม่ขาดช่วง คือสิ่งที่จะทำให้พิพิธภัณฑสถาน จันทบุรี จรรโลงอยู่ได้

อย่างไรก็ตามการได้มีโอกาสเข้ามาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑสถาน จันทบุรี และได้ทราบความเป็นมาในอดีตเป็นสิ่งที่ควรศึกษา อย่างน้อยก็ได้รู้จักมาตุภูมิของตน รู้ว่าคนไทยมีแผ่นดิน มีอารยธรรมที่สืบเนื่องต่อมามีได้ขาดสาย ภูมิใจในความเป็นอารยชนและอารยประเทศของตน มีความรู้สึกรักและห่วงหาหมั่นรดกของแผ่นดินไม่น้อยกว่าชนชาติอื่น

บรรณานุกรม

- กองโบราณคดี กรมศิลปากร. “การสำรวจเมืองโบราณที่โคก
จันทน”. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่นกรมการ
ปกครอง, ๒๕๑๐.
- ธิดา สารยา. รัฐโบราณ. กรุงเทพฯ : ด้านสุทธาการพิมพ์,
๒๕๓๗.
- ธิดา สารยา. อารยธรรมไทย. กรุงเทพฯ : ด้านสุทธาการพิมพ์,
๒๕๓๗.
- นิจ หิณฐิระนันท์. “จันทนทวารดีที่ถูกลืม” สังคมและวัฒนธรรม
จันทนเมืองแรกเริ่มในลุ่มแม่น้ำลพบุรี-ป่าสัก. กรุงเทพฯ :
เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๗.
- น ฌ ปากน้ำ (นามแฝง). ศิลปโบราณในสยาม. กรุงเทพฯ :
ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๓๗.
- นิวิฐธรรมจันทร์ พระครู. ที่ระลึกในวโรกาสสมเด็จพระเทพรัตน-
ราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จฯ. กรุงเทพฯ :
ยิ่งเจริญการพิมพ์, ๒๕๔๒.
- _____. หมายเหตุพระครูนิสัยจริยคุณ. กรุงเทพฯ :
ยิ่งเจริญการพิมพ์, ๒๕๔๒.
- พิริยะ ไกรฤกษ์. เอกสารประกอบการสัมมนาประวัติศาสตร์
และวัฒนธรรมท้องถิ่นจังหวัดนครสวรรค์. ม.ป.ท., ๒๕๒๗.

- ศิวะสิทธิ์ ภูเพ็ชร. เอกสารประกอบการสัมมนาประวัติศาสตร์
และวัฒนธรรมท้องถิ่นจังหวัดนครสวรรค์. ม.ป.ท., ๒๕๒๗.
- ศรีศักร วลลิโถม. เมืองโบราณการสืบสานอารยธรรมสยาม-
ประเทศ. กรุงเทพฯ ฯ : สำนักพิมพ์โบราณ, ๒๕๔๒.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. “ทวารวดีชื่อนี้มีปัญหา แต่เป็นรากเหง้าสยาม-
ประเทศ” ศิลปวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: พิมพ์ศพรินทร์ตั้ง,
๒๕๔๒.

ขอขอบคุณ
ผู้ให้ข้อมูลในการจัดทำหนังสือ

พระครูนิวติธรรมขันธ์

สุจิตรา ทัดวอน

รุจิรา เชาว์ธรรม

นุช ม่วงเก่า

คณะผู้จัดทำ

ที่ปรึกษา

อธิบดีกรมวิชาการ	นายประพัฒน์พงษ์ เสนาฤทธิ์
รองอธิบดีกรมวิชาการ	นางอารีรัตน์ วัฒนสิน
รองอธิบดีกรมวิชาการ	นายประสาธ สอานวงศ์
ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาหนังสือ	นายวินัย รอดจ่าย

ผู้เขียน

นางพัทธนันท์ สุจารี

บรรณาธิการที่ปรึกษา

นางสาวพรรณงาม แยมบุญเรือง

บรรณาธิการ

นายมานพ ถนอมศรี

ผู้ช่วยบรรณาธิการ

นางสาวขวัญฟ้า นิยมในธรรม

ภาพประกอบ

นางพัทธนันท์ สุจารี

ออกแบบปกและจัดทำรูปเล่ม

นางพัทธนันท์ สุจารี

นายมานพ ถนอมศรี

ประสานงานพิมพ์

นางมาลีรัตน์ อุดลชีวะ

นางศิริลักษณ์ จันทรวิรานนท์

**ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ
เรื่อง อนุญาตให้ใช้หนังสือในโรงเรียน**

ด้วยกรมวิชาการได้จัดทำหนังสืออ่านเพิ่มเติม เรื่อง เรื่อง-
รุ่งอรุณหล้า หนึ่งนั้นจินเสน เพื่อใช้ประกอบการเรียนการสอนกลุ่ม
วิชาสังคมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา กระทรวงศึกษาธิการพิจารณา
แล้วอนุญาตให้ใช้หนังสือนี้ในโรงเรียนได้

ประกาศ ณ วันที่ ๓๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๔

อ.ร. ✓

(นายอำรุง จันทวานิช)

รองปลัดกระทรวง ปฏิบัติราชการแทน

ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

